

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КАФЕДРА ПРАКТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ**

До захисту допустити:
Завідувач кафедри
 Стуліка О.Б.
(підпис) (ПІБ завідувача кафедри)
«16» травня 2023р.

**СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ТА ІНТЕГРАЦІЯ ВНУТРІШНЬО
ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ (ВПО) У ПРИЙМАЮЧІ ГРОМАДИ**

Кваліфікаційна робота
здобувача вищої освіти першого
(бакалаврського) рівня вищої
освіти
освітньо-професійної програми
«_Соціальна робота»_____»
Вечоркіної Ольги Дмитрівни
(прізвище, імя, по батькові здобувача вищої освіти)
Науковий керівник:
Малярчук Наталя Григорівна,
кандидат історичних наук, доцент
кафедри соціального управління
Рецензент:
Суровцева Ірина Юріївна,
кандидат історичних наук, доцент
кафедри соціології та соціальної
роботи ДВНЗ «ПДТУ»

Кваліфікаційна робота захищена
з оцінкою 83 В
Секретар ЕК Ребро О.В.
«16» червня 2023 р.

Київ – 2023

**МАРИУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КАФЕДРА ПРАКТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ**

Рівень вищої освіти _____ перший (бакалаврський) _____
 Шифр та назва спеціальності 231 «Соціальна робота» _____
 Освітньо-професійна програма _____ Соціальна робота _____

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

 Стуліка О.Б.

(підпис) (ПІБ завідувача кафедри)

«30» січня 2023 р.

**ПЛАН ВИКОНАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ
Вечоркіної Ольги Дмитрівни**

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи «Соціальна адаптація та інтеграція внутрішньо переміщених осіб (ВПО) у приймаючі громади»

керівник роботи к.і.н., доцент Малярчук Н.Г.

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом Маріупольського державного університету
від «02» червня 2023 р. №360

2. Строк подання здобувачем роботи _____

3. Вихідні дані до роботи (мета, об'єкт, предмет) Метою роботи є аналіз проблем адаптації та інтеграції внутрішньо-переміщених осіб в приймаючих громадах та розробка рекомендацій та шляхів вирішення проблем ВПО. _____

Об'єкт дослідження: соціальна робота з ВПО _____

Предмет дослідження: соціальна адаптація та інтеграція внутрішньо переміщених осіб (ВПО) у приймаючі громади _____

4. Зміст роботи (перелік питань, які потрібно розробити)

Розділ 1: -проаналізувати стан соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами;

-визначити проблеми ВПО у приймаючих громадах;

-розкрити сутність соціальної адаптації та інтеграції ВПО у

громадах; _____

Розділ 2. -розглянути роботу надавачів соціальних послуг у громаді внутрішньо переміщеним особам;

-обґрунтувати модель інтегрованої системи соціальних послуг для ВПО у територіальній громаді м. Полтава;

-розробити програму адаптації та реінтеграції ВПО у територіальній громаді м.

Полтава _____

5. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Дата	
		завдання видав	завдання прийняв
1-2	Малярчук Н.Г., к.і.н., доцент	30.01.2023	01.06.2023

6. Дата видачі завдання _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Вибір теми кваліфікаційної роботи	30.01.23 – 3.02.23	виконано
2	Підбір літератури, її вивчення й обробка. Складання бібліографії.	20.02.23 – 25.02.23	виконано
3	Складання плану кваліфікаційної роботи, узгодження його з керівником.	27.02.23 – 3.03.23	виконано
4	Розробка і надання вступу на перевірку.	6.03.23 – 13.03.23	виконано
5	Розробка і надання першого розділу на перевірку.	14.03.23 – 5.04.23	виконано
6	Розробка і надання другого розділу на перевірку.	6.04.23 – 17.04.23	виконано
7	Узгодження з керівником висновків і пропозицій.	18.04.23 – 28.04.23	виконано
8	Строк подання кваліфікаційної роботи на перевірку	2.05.23	виконано
9	Доопрацювання кваліфікаційної роботи відповідно до зауважень і надання її на кафедрі	4.05.23 - 04.06.23	виконано
10	Розробка доповіді і презентації для кваліфікаційної роботи	05.06.23- 09.06.23	виконано
11	Захист кваліфікаційної роботи	16.06.2023	виконано

Здобувач

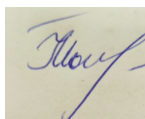

(підпис)

Вечоркіна О.Д.

(ініціали та прізвище)

Науковий керівник роботи

(підпис)

Малярчук Н.Г.

(ініціали та прізвище)

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ТА ІНТЕГРАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ (ВПО).....	9
1.1. Внутрішньо переміщені особи як об'єкт соціальної роботи в Україні	9
1.2. Сутність соціальної адаптації та інтеграції ВПО.....	24
1.3. Система надавачів соціальних послуг ВПО у громаді.....	35
Висновки за 1 розділом.....	43
РОЗДІЛ 2 ПОБУДОВА ЕФЕКТИВНОЇ МОДЕЛІ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ В ТЕРИТОРІЛЬНІЙ ГРОМАДІ ВПО м. Полтава	45
2.1. Соціальна підтримка ВПО у соціальній адаптації та інтеграції в Центрі соціальних служб для сім'ї, дітей, та молоді	45
2.2. Аналіз та інтерпретація результатів дослідження	51
Висновки за розділом 2.....	60
ВИСНОВКИ.....	62
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	67

ВСТУП

Актуальність теми. На сьогоднішній день внутрішньо переміщені особи (ВПО) є чи не найчисельнішою категорією населення в Україні, яка потребує соціального захисту й підтримки. Унаслідок складних випробувань для незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України, які позначилося на житті усього українського суспільства, ще у 2014 році країна зіткнулася із безпрецедентною за своїми масштабами внутрішньою міграцією, вдруге у своїй новітній історії поставши перед проблемою соціально-економічної адаптації та інтеграції внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Із початком повномасштабної війни у лютому 2022 року кількість таких мігрантів суттєво збільшилася до 7 млн осіб.

Більшість представників ВПО мають як освітній, так і трудовий потенціал для приймаючих громад, але за умови, що вони матимуть можливість його реалізувати. Для цього їм потрібно бути залученими до життя об'єднаних територіальних громад (ОТГ), необхідні рівні права та рівний доступ до ресурсів. Закони України, які регламентують діяльність ОТГ, не містить положень з питань задіяння ВПО в життєдіяльності громад.

Найскладнішими проблемами інтеграції ВПО у приймаючі ОТГ виявилися надмірні навантаження на відділи соціального захисту та пенсійні фонди, проблема забезпечення переселенців житлом. Окреслення та розробка підходів до вирішення проблем ВПО має базуватися на фактах того, що нерівномірний розвиток воєнних подій виключає сотні тисяч осіб від швидкого та безпечного повернення додому. Пріоритетом політики щодо ВПО має бути розбудова та соціально-економічна інтеграція. Більшість заходів, вжитих до цього часу, викликали негайне реагування та дії. Допомога від держави надається у більшій мірі матеріального, фінансового та медичного характеру, хоча й вона не досконала.

Обставини вимушеного переселення стали причиною різкого зниження рівня матеріального добробуту, і багато хто зі статусу «матеріально

забезпечених» перейшов у статус «нових (раптово) бідних». Тому перевагами ВПО при інтеграції в громади стануть можливості підвищити рівень життя і вийти зі статусу «нових бідних».

Владою країни оперативно втілювалися відповідні урядові рішення, прийнято ряд нових змін до існуючих нормативно-правових документів, якими врегульовано питання щодо отримання статусу внутрішньо переміщеної особи, надання пільг та компенсацій на житло, призначення та виплату всіх типів допомог, медичного обслуговування тощо. Про зайнятість зокрема спрощено порядок реєстрації ВПО в державній службі зайнятості, порядок зняття з реєстрації трудових договорів між фізичною особою-підприємцем та найманим працівником [1].

Появою нових категорій серед безробітних громадян, таких як внутрішньо переміщені особи, вимагає від державної служби зайнятості пошуку нових підходів та інструментів для сприяння зайнятості населення. Здійснюється пошук удосконалення механізму соціального партнерства державних органів виконавчої влади і місцевого самоврядування, об'єднань роботодавців і профспілок на ринку праці [2].

Співпраця з ОТГ та волонтерськими організаціями, участь у міжнародних проектах, дає нам змогу забезпечити всебічну підтримку внутрішньо переміщених осіб, спрямовувати людей на отримання широкого спектра затребуваних ними послуг, які поки що не передбачені законодавством України [3].

Допомога від держави надається у більшій мірі матеріального, фінансового та медичного характеру, хоча й вона не досконала. Основним завданням для влади на сьогодні є створення таких умов для успішної адаптації та реалізації прав внутрішньо переміщених осіб в ОТГ, які б допомогли об'єднатися родинам і створити нормальні передумови їх існування на території України. Враховуючи кількісні показники цієї нової категорії, що суттєво змінює структуру українського соціуму, і масштаби

цього явища, дослідження цієї проблеми набуває неабиякої актуальності для сучасної соціології.

Стан наукової розробленості проблеми. Низка досліджень українських соціологів – Л. Бевзенко, Н. Бойко, О. Злобіної, А. Зоткіна М. Кухти, І. Мартинюк, О. Панькової, М. Паращевіна, Н. Соболевої, М. Шульги та ін., присвячених пошуку ефективних інституціональних і не інституціональних механізмів соціальної регуляції поведінки особистості в умовах пролонгованої нестабільності. Ці наукові роботи може бути плідними для розгляду особливостей міграційної поведінки ВПО, дослідження процесів адаптації та інтеграції цієї нової соціальної групи до приймаючих громад.

Серед сучасних вітчизняних вчених дуже активно вивчається проблема внутрішньо переміщених осіб такими науковцями, як: О. Балакірєва, Н. Гусак, Т. Доронюк, О. Міхеєва, Ю. Муромцева, У. Садова, В. Серєда, Т. Старинська, А. Солодько, Т. Семигіна, С. Трухан та ін. Значний внесок у вивчення проблем внутрішньо переміщених осіб внесла Ольга Балакірєва [4, 5, 6, 7] своїми дослідженнями «Спектр проблем вимушених переселенців в Україні: швидка оцінка ситуації та потреб», «Оцінка потреб внутрішньо переміщених жінок та осіб похилого віку в Україні», «Ставлення до переселенців і волонтерської діяльності», у своїх працях вона визначала основні проблеми та потреби різних категорій ВПО.

Об'єкт дослідження: соціальна робота з ВПО.

Предмет дослідження: – соціальна адаптація та інтеграція внутрішньо переміщених осіб (ВПО) у приймаючі громади.

Метою роботи є аналіз проблем адаптації та інтеграції внутрішньо-переміщених осіб в приймаючих громадах та розробка моделі вирішення проблем ВПО.

Завданнями роботи є:

- проаналізувати стан соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами;

- визначити проблеми ВПО у приймаючих громадах;
- розкрити сутність соціальної адаптації та інтеграції ВПО у громадах;
- розглянути роботу надавачів соціальних послуг у громаді ВПО;
- обґрунтувати модель інтегрованої системи соціальних послуг для ВПО у територіальній громаді м. Полтава;
- розробити програму адаптації та реінтеграції ВПО у територіальній громаді м. Полтава.

Методи дослідження: емпіричні методи включають: вивчення літератури по темі кваліфікаційної роботи, нормативних матеріалів; аналіз наукової літератури; моделювання; вивчення та узагальнення досвіду, вітчизняної та зарубіжної практики.

Теоретичні методи включають: аналіз і синтез, метод узагальнення, абстрагування, класифікацію і систематизацію.

Апробація: Вечоркіна О. Д. Соціальна робота з мігрантами, ВПО в Україні та світі. / Збірник матеріалів Всеукраїнської студентської інтернет-конференції «*Соціальна робота: виклики сьогодення*» (м. Полтава, 25 квітня 2023 р.) / за заг. ред. В. І. Николаєвої; Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Полтава : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2023. С. 182–185.

Структура роботи складається зі вступу, двох розділів, поділених на підрозділи, висновків до кожного розділу та загальних висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 66 сторінок. Список використаної літератури налічує 54 позиції.

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ТА ІНТЕГРАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ (ВПО)

1.1. Внутрішньо переміщені особи як об'єкт соціальної роботи в Україні

Центральним поняттям дослідження є – внутрішньо переміщена особа (ВПО). Вирізняються дві категорії переміщених осіб:

1) ті, які були вимушені залишити країни походження або місце постійного мешкання, перетнули державний кордон, опинилися у становищі, подібному до становища біженців, але залишилися під захистом свого уряду;

2) особи, котрі, хоча й залишились в кордонах своїх країн, але були вимушені покинути місця свого постійного мешкання, або припинити звичайну економічну діяльність через те, що їхнє життя, безпека або свобода опинилися під загрозою внаслідок насильства, збройного конфлікту або внутрішнього безладдя [16].

В офіційному дискурсі існує тільки одне поняття – внутрішньо переміщена особа. «Це громадянин України, який постійно проживає в Україні, якого змусили або який самостійно покинув своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, масових порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру» [17].

У ЗМІ та в повсякденному суспільному дискурсі використовують такі зовсім різні змістовні поняття як: біженець, переселенець, тимчасово переміщена особа. Офіційно біженець визначається як особа, яка не є громадянином України і внаслідок обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності до певної соціальної групи або політичних переконань перебуває за межами країни своєї громадянської

належності та не може користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися цим захистом внаслідок таких побоювань, або, не маючи громадянства (підданства) і перебуваючи за межами країни свого попереднього постійного проживання, не може чи не бажає повернутися до неї внаслідок зазначених побоювань [18].

Основними елементами визначення терміну біженця є відсутність громадянства країни, яка надала притулок. Перелік причин, що змушують біженців покидати місця свого проживання, необхідно розширити, включивши до нього збройні конфлікти та безладдя на етнічному ґрунті. Це поняття застосовується в ЗМІ до осіб переміщених з Донецької та Луганської областей з огляду на те, що у тому регіоні відбувалося намагання відокремлення території. Насправді це визначення дуже образливе для цих людей, тому що вони все одно вважають себе громадянами цієї країни і мають право на притулок і захист.

Інше поняття «переселенець» стосується особи, яка переселилась, переселяється на нове місце проживання або переселена куди-небудь [19]. В ЗМІ воно фігурує чи не найчастіше, але зустрічається і на офіційних сайтах, наприклад, таких як сайт Міністерства соціальної політики України. Це поняття не передбачає якихось трагічних обставин, які б спричинили масове переселення населення, на відміну наприклад від визначення ООН – внутрішньо переміщені особи (ВПО) – люди або групи людей, які були змушені рятуватися втечею або покинути свої будинки або місця проживання, через або для того, щоб уникнути наслідків збройного конфлікту, ситуації загального насильства, порушень прав людини або стихійних лих, техногенних катастроф, і які не перетнули міжнародновизнаний державний кордон країни [20]. Але використовують саме визначення переселенець і замість війна – антитерористична операція (АТО).

Використовується ще одне поняття – тимчасово переміщені особи. Незважаючи на те, що воно досить часто зустрічається в ЗМІ, йому не дають

чіткого визначення ні в офіційному, ні в суспільному дискурсі. Можливо це вказує на намагання показати тимчасовість цих подій і суспільних перетворень, як і поняття «тимчасово окупована територія України». Не менш цікавим є порівняння понять мігрант та ВПО. Мігрант – це людина, що свідомо та з власної волі перетинає державні або адміністративно-територіальні кордони з метою зміни місця проживання або без такої зміни [21]. Аналіз існуючих теоретичних положень щодо дослідження поняття «мігрант» показує наявність другого підходу – тобто поняття «мігрант» розуміється стосовно усіх осіб, які здійснюють будь-які переміщення: і через державний кордон, і через адміністративно-територіальні кордони з метою тимчасової або постійної зміни місця проживання, роботи, способу життя тощо [22]. Суттєва різниця між цими поняттями в межах і причинах переселення. Наприклад, мігрант це той, хто за власним бажанням перетинає межі своєї країни, або міняє місце проживання всередині країни. Внутрішньо переміщена особа ж не перетинає кордонів своєї країни та причиною переміщення є уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, масових порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру.

Повномасштабне російське вторгнення в Україну з 24 лютого 2022 р. спричинило безпрецедентну гуманітарну кризу по всій країні . Указом Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» в державі введено воєнний стан, строк якого неодноразово продовжувався.

Тривале, перманентне ускладнення ситуації, зростання кількості обстрілів по всій території України, знищення будинків та інфраструктури позначається перш за все на переміщенні значної частини українського населення як усередині країни, так і за кордон.

Кількість ВПО в Україні більша, ніж чисельність населення багатьох країн світу, у тому числі європейських (наприклад, населення Чорногорії становить 647 тис. осіб, а Естонії - 1265 тис. осіб) . Зважаючи на те, що з

різних причин не всі ВПО стали на облік після зміни свого місця проживання, кількість таких осіб може бути значно більшою. Отже, Єдина інформаційна база даних про ВПО, відповідальним за забезпечення формування та ведення якої є Мінсоцполітики, потенційно містить занижені показники щодо реальної кількості ВПО в Україні.

За інформацією Мінсоцполітики, станом на 24 лютого 2022 р. на обліку перебувало 1478 214 ВПО.

За даними звіту, підготовленого спільно Світовим банком, Урядом України та Європейською комісією, через місяць після початку вторгнення загалом було обліковано 1 537 923 ВПО, але лише 63 306 із них були переміщені після 24 лютого 2022 р., кількість уперше зареєстрованих із 24 лютого 2022 р. становила 61 699 осіб. Тобто переважна більшість зареєстрованих ВПО були переміщеними особами з 2014 р. Однак зі збільшенням інтенсивності бойових дій кількість новозареєстрованих ВПО суттєво зросла: з 312 591 особи станом на 1 квітня до 2 228 861 ВПО на 1 травня, а потім до 2 495 747 ВПО на 1 червня 2022 р. Станом на 1 червня 2022 р. загальна кількість зареєстрованих ВПО, включно з переміщеними з 2014 р., становила 4 162 327 осіб .

За даними Мінсоцполітики, з 24 лютого по 20 жовтня 2022 р. на облік було взято 3 439 070 ВПО, станом на 11 листопада 2022 р. кількість ВПО становила 4 846 189 осіб (розгорнута інформація - у додатках).

Сфера дії ЗУ «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» поширюється не лише на громадян України, а стосується також осіб без громадянства й іноземців, які постійно проживають на території України, яких змусили залишити або покинути своє місце проживання в результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру. Сучасною нормативною базою розширено перелік осіб, які можуть бути зареєстровані як ВПО. Згідно з постановою КМУ від 1 жовтня 2014 р. № 509 «Про облік

внутрішньо переміщених осіб» налічується шість категорій осіб, які можуть бути зареєстровані як ВПО. Зокрема, це особи, задеклароване місце проживання яких розташовано поза межами території адміністративно-територіальної одиниці, на якій проводяться бойові дії, але які перебувають на обліку як платники ЄСВ на території, де ведуться бойові дії; які сплатили або за яких сплатили ЄСВ за IV квартал 2021 р. або за 2021 р. повністю на території адміністративно-територіальної одиниці, де ведуться бойові дії.

До ВПО також належать особи, житлові приміщення яких зруйновані або стали непридатними для проживання, що підтверджується відповідним актом обстеження технічного стану житлового приміщення. Це категорія осіб, яким не потрібно виїжджати за межі населеного пункту, де вони мешкали,- вони або залишилися проживати на попередньому місці проживання, або перемістилися в інше житло в межах свого населеного пункту.

Іншими категоріями ВПО лишаються військовослужбовці, крім військовослужбовців строкової служби; неповнолітні діти, які отримали паспорт громадянина України; студенти, учні професійно-технічних закладів, що перемістилися з ТОТ, населених пунктів, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють своїх повноважень, і населених пунктів, розташованих на лінії зіткнення.

Водночас студенти, учні професійно-технічних навчальних закладів, які перемістилися з територіальних громад, розташованих у районі проведення воєнних (бойових) дій або які перебувають у тимчасовій окупації чи оточенні (блокуванні), наразі не мають можливості стати на облік як ВПО.

Безумовно, втрата ресурсного потенціалу ВПО – їхнього соціального статусу, місця роботи, доходу, житла, майна, а інколи і близьких людей, спричинена різкою зміною соціального середовища, важкими умовами та погіршеними можливостями життєзабезпечення,- ставить їх у залежність від соціальних виплат.

ВПО, які стали на облік до 24 лютого 2022 р., мали право на призначення щомісячної адресної допомоги відповідно до постанови КМУ від 1 жовтня 2014 р. № 505 «Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, у тому числі на оплату житлово-комунальних послуг», яка втратила чинність. Підходи Уряду щодо надання грошової допомоги для ВПО з 24 лютого 2022 р. змінилися.

Так, відповідно до постанови КМУ від 20 березня 2022 р. № 332 «Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам» допомога надається особам, які перемістилися з тимчасово окупованої РФ території України, а також території адміністративно-територіальних одиниць, де проводяться бойові дії, та що визначені в переліку адміністративно-територіальних одиниць, на території яких платникам ЄСВ, які перебувають на обліку на відповідній території.

Постановою також визначено, що допомога не надається ВПО, яких було обліковано як ВПО до 24 лютого 2022 р., крім осіб, які отримували щомісячну адресну допомогу ВПО для покриття витрат на проживання, у тому числі на оплату житлово-комунальних послуг, та осіб, які повторно перемістилися з ТОГ, території територіальних громад, що розташовані в районі проведення воєнних (бойових) дій, або які перебувають у тимчасовій окупації чи оточенні (блокуванні), після 24 лютого 2022 р.

Починаючи з травня 2022 р. допомога надається ВПО:

- які перемістилися з ТОГ, території територіальних громад, що розташовані в районі проведення воєнних (бойових) дій або які перебувають у тимчасовій окупації чи оточенні (блокуванні);
- у яких житло зруйноване або непридатне для проживання внаслідок пошкодження і які подали до 20 травня 2022 р. заявку на відшкодування відповідних втрат, зокрема засобами Єдиного державного вебпорталу електронних послуг (Порталу «Дія»), або за умови подання документального підтвердження від ОМС факту пошкодження / знищення

нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією РФ.

Позитивним кроком Уряду є створення можливості отримати довідку ВПО через мобільний додаток Порталу «Дія», утім не всі ВПО змогли стати на облік, використовуючи цей інструмент.

Зокрема, підтвердити факт свого переміщення через мобільний додаток можуть лише особи, які мають ID-картку, та ті особи, які мають закордонний біометричний паспорт. Крім того, послуга подання заяви для взяття на облік ВПО через мобільний додаток Порталу «Дія» є недоступною для тих осіб, які вже отримували довідку про взяття на облік ВПО та перемістилися до 24 лютого 2022 р. Також технічно неможливо отримати довідку ВПО в разі переміщення в межах одного населеного пункту, як передбачено в законодавстві. В отриманій через мобільний додаток довідці неможливо змінити адресу фактичного проживання в разі подальшого переміщення ВПО до іншої громади, хоча, як повідомляло Мінцифри, тестування такої можливості здійснюється з жовтня 2022 р. Для реєстрації як ВПО й отримання допомоги на проживання особам з інвалідністю приходиться звертатися лише в УСЗН або ЦНАП.

Після внесення змін до Порядку надання допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам, затвердженого постановою КМУ від 20 березня 2022 р. № 332 щодо можливості призначення ВПО допомоги на проживання за період, коли вони мали право на її призначення, Юрій С. повторно звернувся до управління та надав інформацію, збережену на телефоні, що підтверджує факт подання ним заяви засобами Порталу «Дія» та скріншот повідомлення. Проте працівники управління надану заявником інформацію до уваги не взяли, мотивуючи тим, що в повідомленні відсутня безпосередня дата подання заяви, а відповідних роз'яснень щодо врахування інформації, зокрема, як у ситуації заявника, вони не мають.

Істотно збільшилося навантаження на УСЗН, які наразі фактично займаються більшою мірою проблемами ВПО, їхньою реєстрацією та

наданням їм допомоги, залученням благодійних організацій та волонтерів. На місцях створюються окремі черги для ВПО та місцевих жителів громади. Кількість працівників органів соціального захисту при цьому не збільшилася.

Варто зауважити, що велика кількість ВПО втратила роботу й не має її на новому місці проживання, тож соціальна допомога від держави може бути єдиним джерелом існування для багатьох із них. Саме з питань соціальних виплат, неотримання їх через установлені вищезазначеною постановою Уряду правила чи затримок виплат грошової допомоги ВПО Уповноваженим отримана найбільша кількість звернень.

Зокрема, з початку 2022 р. до Уповноваженого надійшли звернення, якими повідомлено про 2 087 порушень прав ВПО, а саме: 852 – права на соціальний захист, 214 – на звернення, 70 – на житло, 75 – на свободу пересування, 64 – на пенсійне забезпечення, 38 – а освіту, 34 – щодо захисту дітей, 32 – щодо поновлення документів, 32 – на охорону здоров'я, 564 – інші звернення з проханнями допомоги в реалізації прав (рис. 1.1.).

Рис.1.1. порушення прав ВПО

Як бачимо, першочерговими потребами внутрішньо переміщених осіб можуть бути:

1.Отримання тимчасового притулку та забезпечення харчуванням, одягом, гігієнічними засобами.

2.Медичне обстеження та лікування.

3.Психологічна підтримка.

4.Інформація про право на отримання допомоги, її види і порядок надання, організації, що надають таку допомогу тощо.

5.Узгодження питань щодо отримання соціальних виплат відповідно до чинного законодавства. Україна займає дев'яте місце у світі за кількістю внутрішньо переміщених осіб.

6.Правова допомога (юридичні консультації, відновлення втрачених документів, реєстрації, встановлення (відновлення) опіки над дітьми, представництво інтересів в суді тощо).

7.Допомога в питаннях зайнятості та працевлаштування.

8.Пошук членів сім'ї, яких роз'єднав збройний конфлікт [23].

Щодо організації соціальної роботи з сім'ями ВПО, то дана категорія клієнтів соціальних служб на даний час підпадає під статус сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах. У цій ситуації соціальні служби керуються Порядком взаємодії суб'єктів соціальної роботи із сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах. При цьому весь комплекс соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами спрямований на їх успішну інтеграцію та адаптацію до нових умов життєдіяльності у приймаючих громадах.

Не зважаючи на усі гарантовані державою види допомоги, внутрішні переселенці не завжди можуть самостійно вирішити свої проблеми щодо розміщення, пошуку роботи на новому місці, відновлення соціально схвальних способів життєдіяльності. До того ж немало з них потребують не лише матеріальної, а й юридичної, соціально-педагогічної та психологічної допомоги, створення сприятливих умов для успішної соціальної адаптації.

Оскільки природно-антропологічна сфера пов'язана з домівкою, природою, системою побутового обслуговування, переселенцю необхідна допомога насамперед у створенні нової ідентичності на новому місці.

Агентно-професійна сфера покликана забезпечити професійну адаптацію завдяки отриманню місця роботи, конкурентоспроможних якостей, їх репрезентації на ринку праці, збереженню трудової практики за фахом. У цьому випадку соціальний працівник повинен активно співпрацювати з службами зайнятості, які займаються працевлаштуванням ВПО.

Духовно-культурна сфера передбачає підтримку духовних і культурних цінностей особистості. Тому найголовнішим завданням для соціальних працівників є допомога у відновленні та задоволенні духовних, соціокультурних потреб внутрішньо переміщених осіб. У взаємодії усі ці сфери сприяють зміцненню та активізації адаптаційного потенціалу особистості, запобіганню негативних впливів на неї, забезпечують охорону та захист її прав.

До основних проблем вимушених переселенців, пов'язаних з матеріально-побутовим забезпеченням, приєднуються ще й психологічні проблеми, які стосуються прив'язаності до рідного краю та небажанням покидати власну домівку, відсутністю можливості займатися улюбленою справою та вільно розпоряджатися індивідуальною свободою. Далеко не останню роль відіграє тут і специфіка налаштованості приймаючої громади щодо ВПО. Тобто це те коло проблем, яке суттєво впливає на процес соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб до нових умов життєдіяльності.

У складній ситуації опиняються діти. Перебування в зоні воєнних дій, втрата батьків, чуже оточення є психотравмуючими факторами, ситуаціями підвищеного ризику виникнення реакції дезадаптації, що вимагає невідкладної соціально-психологічної та медичної допомоги цим дітям. Створення у дитини почуття захищеності, психологічного комфорту,

виявлення її потенційних фізичних та психічних ресурсів, активізація адаптаційного потенціалу, пред'явлення вимог, які співвідносяться з її можливостями, – найважливіший вектор соціально-педагогічної роботи з попередження реакції дезадаптації у дітей.

Усі окреслені проблеми, з якими стикаються вимушені переселенці, дуже різноманітні як за масштабами (загальнодержавні, пов'язані насамперед з діяльністю законодавчої і виконавчої гілок влади; місцеві – пов'язані з діяльністю органів місцевого самоврядування; індивідуальні – що зумовлені особливостями індивідуальної адаптації та сприйняття серед місцевого населення), так і за змістом (економічні, соціально-побутові, психологічні, гуманітарно-культурні тощо). А, отже, з одного боку, їх вирішення має носити комплексний характер, оскільки позитивні зміни навіть в одному напрямі можуть вплинути на загальну картину й навпаки, а з іншого – у соціальній роботі з даною категорією клієнтів важливо враховувати усі чинники, які впливають на процес індивідуальної соціальної адаптації ВПО. Таким чином, можна стверджувати, що внутрішньо переміщені особи виступають особливим об'єктом соціальної роботи. різноманітні міжнародні організації активно беруть участь у наданні допомоги Україні: представництво ООН, ПРООН, співробітники різних програм Міжнародного комітету Червоного Хреста [24].

Україна та її влада виявились неготовими до вирішення соціальних економічних та політичних проблем, які з'явилися в нашій країні. Це стосується внутрішньо переміщених осіб (ВПО) з Донбасу, які змушені були покинути рідні домівки заради власного життя та життя своїх сімей. Державна допомога цій групі людей, в силу відсутності досвіду зіткнення з подібною проблемою, налагоджена не ефективно, хоч уже починають працювати запрограмовані механізми. Діяльність волонтерських організацій та міжнародних фондів найбільш виправдовують людські сподівання. Допомога від держави надається у більшій мірі матеріального, фінансового та медичного характеру, хоча й вона не досконала. Основним завданням для

влади на сьогодні є створення таких умов для успішної адаптації та інтеграції ВПО в українське суспільство, які б допомогли об'єднатися родинам і створити нормальні передумови їх існування на території України. Враховуючи кількісні показники цієї нової категорії, що суттєво змінює структуру українського соціуму, і масштаби цього явища, дослідження цієї проблеми набуває неабиякої актуальності.

Серед сучасних вітчизняних вчених активно вивчається проблема внутрішньо переміщених осіб такими науковцями, як: О. Балакірєва, Н. Гусак, Т. Доронюк, О. Міхеєва, Ю. Муромцева, У. Садова, В. Серєда, Т. Старинська, А. Солодько, Т. Семигіна, С. Трухан та ін.

Вплив на розробку проблеми адаптації здійснили О. Міхеєва та В. Серєда [16] у своїй праці «Сучасні українські внутрішньо переміщені особи: основні причини, стратегії переселення та проблеми адаптації». Т. Доронюк та А. Солодько [17, 18] вивчали та аналізували ситуації з внутрішньо переміщеними особами в Україні.

Серед наукових установ НАН України і соціологічних центрів України першими, які досліджували проблеми ВПО: Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», «Український інститут соціальних досліджень ім. О. Яременка», Інститут економіки промисловості НАН України (установа переміщена з м. Донецька до м. Києва), Інститут економіко-правових досліджень НАН України (установа переміщена з м. Донецька до м. Києва), Інститут соціології НАН України, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього», КМІС, Український Католицький Університет та ін.

Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України зразу відгукнувся на події на Сході України комплексним дослідженням проблематики війни на Донбасі та анексії Криму і на початок 2016 р. видав монографію «Донбас і Крим: ціна повернення» [19]. Знаковою

подією став вихід колективної монографії «Внутрішньо переміщені особи: від подолання перешкод до стратегії успіху» [20], авторами якої стали учені-переселенці Інституту економіки промисловості НАН України з м. Донецька. Цікаві наукові надбання представлені у 3 монографіях «Формування державної політики щодо внутрішньо переміщених осіб в умовах системних криз і Україні, виданих у Донецькому державному університету управління.

У той же час, необхідно звернути увагу, що підвищений інтерес з боку наукової спільноти простежувався спочатку збройного конфлікту, а на сьогоднішній момент кількість публікацій та досліджень значно знизилася, хоча ціла низка проблем ВПО так і залишилася невирішеною.

Внутрішньо переміщеною особою, відповідно до Закону України, вважається «громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру (ст. 1) [21].

Наразі простежується безпрецедентна чисельність ВПО, станом на 24.01.2023 року на обліку ВПО перебуває майже 5 млн людей (Міністерство соціальної політики України, 2023) і ці дані постійно змінюються. Так, за даними Міжнародної організації з міграції (МОМ), влітку 2022 року більше 7 млн. українців стали внутрішніми переселенцями, залишивши своє постійне місце проживання та виїхавши з районів бойових дій і з тимчасово окупованих територій. І якщо раніше ВПО були тільки з Донецької та Луганської областей, то тепер це представники майже 80 % областей України [22].

А. Реут пропонує такі напрямки інституціоналізації державної соціальної підтримки ВПО:

- створення спеціальної законодавчої бази, яка б визначила соціальну, юридичну, фінансову та ресурсну їх підтримку в Україні;
- розробка офіційно затвердженої урядової політики, стратегії, комплексної програми підтримки та захисту ВПО;
- визначення адміністративного органу, який буде здійснювати планування, реалізацію й удосконалення державних та міжнародних програм з підтримки ВПО, координацію дій влади, профільних відомств, національних та міжнародних громадських організацій, моніторинг ситуації, забезпечення управління ресурсами, проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи тощо;
- належного фінансування з державного бюджету із залученням волонтерських, громадських організацій, корпорацій, громади і міжнародних організацій (ПРООН, ЮНІСЕФ, Світовий Банк тощо);
- постійний моніторинг нагальних потреб ВПО, підготовки пропозицій для влади у подальшому вирішенні цього питання тощо [25] .

Зауважимо, що при плануванні та здійсненні соціальної роботи з ВПО необхідно враховувати три життєферні складові через які власне й здійснюються адаптація та акультурація переселенців: природно-антропологічна (демографічна, територіальна, місцева), духовно-культурна (освітня, національно-культурна), агентно-професійна (зайнятість, ринок праці, професійна і підприємницька структура) [26].

Для першої складової (особливо для людей, які переміщуються на тривалий термін) важливою є розробка механізму територіальної реабілітації та соціальної адаптації на новому місці. Механізм акультурації, національно-культурної ідентифікації необхідно впроваджувати для другої складової. Для агентно-професійної складової найбільш дієвим є механізм професійної адаптації завдяки набуттю відповідного фаху, знаходженню місця роботи, розвитку конкурентоспроможних якостей.

У світовій практиці розроблена певна система захисту осіб, вимушено переміщених всередині власних країн. У 1998 р. структури ООН схвалили

Керівні принципи з питання переміщення осіб всередині країни. Вони передбачають захист від недобровільного переміщення, допомогу при переміщенні, гарантії безпечного повернення, переселення та реінтеграції, а також визначають гарантії, що мають надаватися на всіх фазах процесу, або специфічні для кожної з них. Цей документ покликаний захистити внутрішньо переміщених осіб від дискримінації, пов'язаної з їхнім становищем, забезпечити їм права і свободи, визначені міжнародним та національним законодавством. Разом з тим він не звільняє представників цієї соціальної групи від індивідуальної кримінальної відповідальності за здійснення геноциду, злочинів проти людяності чи воєнних злочинів.

Згідно із Керівними принципами, основний обов'язок і відповідальність за надання захисту і гуманітарної допомоги внутрішньо переміщеним особам покладається на національну владу. Вони мають право просити й отримувати необхідну допомогу, в першу чергу потрібно задовольняти потреби найбільш незахищених категорій (діти без супроводу, вагітні жінки, інваліди, особи похилого віку). Влада повинна сприяти єдності сімей, пошукам зниклих родичів тощо. Внутрішньо переміщені особи також мають право на достатній життєвий рівень. Їм має бути забезпечено доступ до продуктів харчування, тимчасового житла, необхідного одягу та базових медичних послуг, а за потреби - до психологічної та соціальної допомоги. Незаперечним їх правом є також доступ до освіти.

Сенс функцій соціальної роботи з ВПО та її різних напрямів полягає у сприянні створенню компліментарного (взаємодоповнюючого) соціального середовища або змін соціуму в цьому напрямку для тих людей, які потрапили до іншого соціального оточення. У той же час сам переселенець отримує допомогу в пошуку необхідних ресурсів, активізації свого потенціалу здібностей для вирішення важких життєвих ситуацій. За допомогою соціальної роботи передусім формується, підтримується, змінюється система суспільних відносин і зв'язків, у які включені ВПО, члени сім'ї на новому місці, підвищується їх самостійність і значимість. Крім цього, по

відношенню до таких дезадаптованих, незахищених верств і окремих людей блокується соціальне виключення, пов'язане з ринковим розвитком економіки, закритістю системи охорони здоров'я, обмеженнями в здобутті освіти, професійної перепідготовки, доступу до ринку праці тощо. Зміна відносин мігрантів як елементів структури з соціальним середовищем – це функціональна основа цільової детермінації фахівців і відповідно формування напрямків соціальної роботи з мігрантами та біженцями [27].

1.2. Сутність соціальної адаптації та інтеграції ВПО

Термін «адаптація» в перекладі з латинської означає «приспосовування». Він виник у рамках біологічних наук для позначення процесу пристосування організму до умов зовнішнього середовища. Це поняття означає складний і безперервний процес пристосування (латиною – «adaptatio») окремої особистості або цілих груп до соціального середовища, в якому вони планують реалізувати себе. Це можуть бути як абсолютно нові умови, так і звичні ситуації, які зазнали зміни під тиском економічних, політичних, духовних, ідеологічних чи соціальних сил. Крім того, соціалізація має на увазі не тільки активну участь у прийнятті соціально значущих правил, норм і цінностей, а й їхню подальшу передачу іншим учасникам соціального середовища [17].

Французький соціолог і філософ Еміль Дюркгейм говорив, що соціальна адаптація – своєрідний критерій еволюції суспільства [29]. Відсутність норм, розпливчасті правила соціуму, що у подальшому індивідуум прийме – патологія суспільства.

Примітно, що саме поняття адаптується дослідниками. Хоча соціальна адаптація широко вивчається (біологія, філософія, соціологія) як самостійний об'єкт дослідження, єдиний науковий термін, певні критерії та показники на сьогоднішній день не існує.

Особливості соціальної адаптації. Соціалізація поділяється на два процеси: один стосується методів адаптації від народження до смерті, правила поведінки формується близьким колом навколишнього середовища (батьки, родичі, друзі) – об'єктивний процес; другий пов'язаний з особистісними якостями людини, поглядами та переконаннями, без урахування вікових особливостей чи становища у суспільстві – суб'єктивний процес.. Теоретичні засади дослідження соціальної адаптації були закладені Г. Спенсером, М. Вебером, Л. Брістолом, Дж. Томпсоном, М. Торпом, К. Поппером, Е. Дюркгеймом, Г. Гартманом, П. Сорокіним, Т. Парсонсом та ін. Важливе місце у вивченні проблем соціальної адаптації на пострадянському просторі займають дослідження С. Артемова, М. Скубія, С. Добриніної, В. Ядова, Т. Вершиніної, Л. Корель, Л. Шпак. В українській науковій думці проблемам соціальної адаптації присвячені праці Є. Головахи, Н. Паніної, Л. Коваль, О. Донченко, І. Попової, А. Кавалерова, А. Бондаренко та ін. [28].

Видатний український вчений В. Євтух так трактує соціальну адаптацію, як «процес пристосування вихідців із інших етнічних спільнот, зазвичай новоприбулих, до соціальних умов існування у новому середовищі; передбачає соціальне включення, передусім, іммігрантів у суспільство проживання, їх соціальну мобільність» [29].

Під соціальної адаптацією зазвичай розуміють: а) постійний процес активного пристосування індивіда до умов соціального середовища; б) результат цього процесу. При цьому виділяють такі основні типи адаптаційного процесу:

- 1) тип, що характеризується переважанням активної дії на соціальне середовище;
- 2) тип, що визначається пасивним, конформним прийняттям цілей та ціннісних орієнтацій групи [17].

Нам важко погодитись з такими уявленнями про типи адаптаційного процесу. У найлаконічнішому вигляді свої критичні зауваження і, головне,

конструктивні побудови ми можемо уявити так. Типи адаптаційного процесу насправді різняться за критерієм «активний – пасивний». Другий із названих вище типів також активний. Але тут йдеться про активне пристосування особистості, про активну самозміну, самокорекцію відповідно до вимог середовища. Просто пасивного прийняття ціннісних орієнтацій середовища без активної самозміни не може бути, якщо йдеться про процес адаптації.

З сказаного, ми пропонуємо вважати критерієм розрізнення типів адаптаційного процесу не «активність – пасивність», а вектор активності, його спрямованість. Спрямованість вектора активності «назовні» відповідає один тип адаптаційного процесу. Він характеризується активним впливом особистості середу, її освоєнням і пристосуванням себе. Спрямованість вектора активності «всередину» відповідає інший тип адаптаційного процесу. Він пов'язаний з активною зміною особистістю себе, з корекцією власних соціальних установок та звичних інструментальних, поведінкових стереотипів. Це тип активної самозміни та активного самопристосування до середовища. І ще невідомо, що з енергетичної (фізичної) точки зору та з емоційної (психологічної) точки зору дається легше: зміна середовища чи зміна себе. У будь-якому випадку, ясно, що ні про який пасивний процес адаптації не може бути й мови. Конформне, пасивне прийняття вимог, норм, установок та цінностей соціального середовища без включення активного процесу самозміни, самокорекції та саморозвитку – це не адаптація, а дезадаптація. Практично завжди (тільки лише різною мірою вираженості) це переживання дискомфорту, незадоволеності, відчуття власної дециці і, можливо, неповноцінності. Справжня адаптація - активний процес, чи то зміна соціального середовища чи зміна себе. Причому активна зміна себе, залишаючись процесом адаптації (пристосування) та вирішуючи завдання адаптації, може об'єктивно протікати як процес розвитку особистості.

У разі неприйнятності для особистості з якихось причин двох розглянутих варіантів адаптаційний процес протікає по типу активного пошуку у соціальному просторі нового середовища, з високим адаптивним

потенціалом даної особистості. Остання обставина («для цієї особи») є принципово важливою, тому що поняття адаптаційний потенціал середовища завжди має розглядатися в суб'єктивному контексті.

Насправді існує ще четвертий тип адаптаційного процесу. Причому цей тип і є найпоширенішим і найефективнішим з погляду адаптації. Ми називаємо його імовірно-комбінованим. Імовірно-комбінований тип заснований на використанні всіх варіантів вищенаведених «чистих» типів. Вибір того чи іншого варіанту здійснюється в результаті оцінки особистістю ймовірності успішності адаптації за різних типів адаптаційної стратегії (вектор активності «всередину» або «назовні»). При виборі стратегії оцінюються:

а) вимоги соціального середовища – їхня сила, ступінь ворожості, ступінь обмеження потреб особистості, ступінь дестабілізуючого впливу тощо;

б) потенціал особистості щодо зміни, пристосування середовища себе;

в) ціна зусиль (фізичні та психологічні витрати) при виборі стратегії зміни середовища чи стратегії зміни себе. Зрозуміло, що оцінка всіх цих параметрів часто (і, можливо, у більшості випадків) відбувається у згорнутому вигляді або навіть на неусвідомленому інтуїтивному рівні.

Поширеним і, можна сказати, хрестоматійним є твердження, що основні типи адаптаційного процесу формуються залежно від структури потреб і мотивів індивіда. Це твердження видається нам, по-перше, неповним, по-друге, неточним. Воно неповно, оскільки типи адаптації формуються залежно як від структури потреб і мотивів, а й у залежність від індивідуально-психологічних (диференціально-психологічних) особливостей особистості. Наприклад, залежно від рівня сенситивності, вразливості особистості, чи залежно від рівня застрявання афекту як особливості особистості, чи, наприклад, у зв'язку з такою особливістю, як емотивна акцентуація особистості. Дане твердження є і не цілком термінологічно

точним, тому що краще говорити в ньому не про індивіда, а про особистість, якщо вже йдеться про соціальну адаптацію.

В історико-психологічному плані у дослідженні проблеми соціальної адаптації можна виділити (щоправда, дещо умовно) три напрями. Перший напрям здебільшого пов'язаний із психоаналітичними концепціями взаємодії особистості та соціального середовища. Хоча до цього напрямку можна віднести деякі психоаналітичні підходи, переважно пов'язані з психосоматичної і психофізіологічної проблематикою. Загалом у межах цього напрямку соціальна адаптація сприймається як результат, що виявляється у гомеостатичному рівновазі особистості з вимогами зовнішнього оточення (середовища). Зміст процесу адаптації описується узагальненою формулою: конфлікт – тривога – захисні реакції. Крім робіт авторів психологічної та психоаналітичної орієнтації (L. Berkowitz, E. Erikson, Z. Freud та ін.), близький до цього підхід реалізується в концепції загального адаптаційного синдрому Г. Сельє (1979, 1992). У цьому напрямі конфлікт сприймається як наслідок невідповідності потреб особистості обмежувачим вимогам соціального середовища. Результатом конфлікту є актуалізація стану особистісної тривоги. Реагуючи на тривогу та порушення внутрішнього гомеостазу, його мобілізує особистісні ресурси. Виключаються захисні реакції, які діють переважно на несвідомому рівні. Важливо наголосити, що ступінь адаптованості особистості при цьому підході визначається характером її емоційного самопочуття. Внаслідок цього виділяються два рівні адаптації: адаптованість та неадаптованість. Адаптованість у своїй пов'язують із відсутністю в особистості тривоги. Неадаптованість – з наявністю проявів стану тривоги [31].

Необхідно підкреслити, що хоч підхід Е. Еріксона і прийнято відносити до цього напрямку досліджень соціальної адаптації, у ньому є суттєві особливості. Вони полягають у тому, що, за Е. Еріксоном, процес адаптації описується формулою: протиріччя – тривога – захисні реакції індивіда у середовищі – гармонійна рівновага чи конфлікт. Тобто конфлікт - лише один

із можливих результатів взаємодії особистості та середовища. Він виникає, коли недостатні захисні реакції індивіда і, підкреслимо це особливо, недостатні «поступки» середовища. Іншим можливим результатом є співробітництво та гармонія індивіда та середовища. У цьому плані підхід Е. Еріксона дуже близький до іншого напрямку досліджень соціальної адаптації особистості. Цей другий напрямок пов'язаний з так званою гуманістичною психологією. Хоча, зауважимо, на нашу думку, всі такого роду об'єднання досить умовні. Мабуть, у них більше навчального та історико-наукового сенсу (в плані створення класифікацій, що спрощують), ніж змістовно-психологічного. Ми можемо легко показати на першоджерелах, що багато ідей представників психоаналітичного напрямку (А. Adler, Е. Fromm) цілком можуть бути сприйняті як наріжні постулати гуманістичної психології. Чим, як не ідеями гуманістичної психології, є принципи адлеріанських виховних центрів – зробити особистість щасливішою, показати, що інші люди безкорисливо зацікавлені в тобі і бажають тобі успіху, звільнити від тиску комплексів, продемонструвавши: інші не гірші і не кращі за тебе, вони такі ж, як ти. І вже як маніфест гуманістичної психології звучать слова Е. Фромма: «...метою людського життя слід вважати розгортання сил людини.» А з іншого боку, можна помітити, як визнаний класик гуманістичної психології В. Франкл в одній зі своїх робіт виокремлює себе з «напрямку» і задається самим базовим питанням, «наскільки гуманістична гуманістична психологія». Але подальші міркування на цю цікаву тему можуть забрати нас занадто далеко від заявленого предмета розмови [29].

Отже, другий напрям досліджень соціальної адаптації представлено роботами, в яких як мета адаптації розглядається досягнення позитивного духовного здоров'я та відповідності цінностей особистості цінностям соціуму. При цьому передбачається розвиток у індивіда, що адаптується, певних необхідних особистісних якостей. У цьому підході (G. Allport, А. Maslow, С. Rogers, V. Frankl) критикується розуміння адаптації у рамках гомеостатичної моделі. «На протигагу теорії гомеостазу, – зазначає В.

Франкл, – напруга не є чимось, чого потрібно безумовно уникати. Здорова доза напруги, такої, наприклад, яка породжується змістом, який необхідно здійснити, є невід'ємним атрибутом людяності та необхідна для душевного благополуччя». У гуманістичній психології на противагу ідеї гомеостазу висувається положення про оптимальну взаємодію особистості та середовища. Нам є надзвичайно важливим відзначити, що стан оптимальності трактується як динамічний. Тобто можливе його порушення, при якому актуалізується прагнення його досягнення знову, але вже на іншому (вищому або нижчому) рівні. Процес адаптації у цьому підході описується формулою: конфлікт – фрустрація – акти пристосування. Причому конфлікт виникає при неузгодженні реальності ні з будь-якими потребами особистості взагалі, лише тоді, коли фруструються фундаментальні, базальні потреби особистості. До них А. Маслоу відносить фізіологічні потреби, потреба у безпеці, афіліативні потреби (потреба у приналежності до групи, у спілкуванні), потреба у повазі, визнання, любові й потреба у самоактуалізації.

Виділяються конструктивні та неконструктивні поведінкові реакції. За А. Маслоу, критеріями конструктивних реакцій є: детермінація їх вимогами соціального середовища, спрямованість на вирішення певних проблем, однозначна мотивація та чітка представленість мети, усвідомленість поведінки, наявність у прояві реакцій певних змін внутрішньоособистісного характеру та міжособистісної взаємодії. Ознаками неконструктивних реакцій є агресія, реагресія, фіксація тощо. ці реакції не усвідомлюються і спрямовані усунення зі свідомості неприємних переживань, реально не вирішуючи самих проблем. Отже, ці реакції є аналогом захисних реакцій (розглянутих у психоаналітичному напрямку) [17].

Отже, у межах напрями досліджень соціальної адаптації, що з гуманістичної психологією, процес адаптації є процес оптимального взаємодії особистості та середовища. Основним критерієм адаптованості тут

виступає ступінь інтеграції особистості та середовища, тобто Ступінь інтеграції ВПО у громаду.

Ще один підхід у дослідженні соціальної адаптації пов'язаний із концепціями «когнітивної психології» особистості. Формула та сама: конфлікт – загроза – реакція пристосування. Однак зміст її інший. Передбачається, що, якщо в процесі інформаційної взаємодії з середовищем особистість стикається з інформацією, що суперечить наявним у неї установкам, виникає неузгодженість між змістовним компонентом установки та образом реальної ситуації. Ця розбіжність (когнітивний дисонанс) і переживається як стан дискомфорту (загроза). Загроза, своєю чергою, стимулює особистість до пошуку можливостей зняття чи зменшення когнітивного дисонансу (Festinger L., 1957; Lazarus R., 1966).

Прояв когнітивного дисонансу ми можемо досить часто спостерігати у сфері соціальної перцепції, тобто у сфері сприйняття людини людиною. У нашому випадку приймаючою громадою. Але сама соціальна перцепція, швидше за все, повинна розглядатися як розділ (область) психології особистості та міжособистісної взаємодії. І тому феноменологія когнітивного дисонансу в соціальній перцепції по суті пов'язана з проблематикою емоційної дезадаптації особистості в процесі її соціальних взаємодій.

Активний пошук способів зняття чи зменшення когнітивного дисонансу може увінчатися знаходженням наступних можливостей подолання дезадаптації:

1. Особистість може виявити раціональні (чи насправді виправдувальні) пояснення наявному суперечності. Причому ці раціональні пояснення можуть ставитися як до самого себе («Чому я так вчинив»), так і до іншого суб'єкта взаємодії. Наприклад: «Його поведінка зараз не відповідає моїм прогнозам (очікуванням), але це поведінка випадкова, а не типова».

2. Особа може «фільтрувати» зовнішню інформацію, здійснювати її несвідому селекцію. Все або багато з того, що не відповідає в особистості або поведінці іншої людини установкам суб'єкта, що сприймає, не помічається

або помічається не повною мірою. Така стратегія адаптації, по суті, є передбачувальною, чи превентивною, стратегією. Її мета в кінцевому рахунку не реадаптація, не подолання когнітивного дисонансу, що виникає. Метою тут є апіорне уникнення дискомфорту, дезадаптації, недопущення виникнення когнітивного дисонансу, який переживатиметься як дискомфорт, загроза.

3. Особистість може досягти цілком достатнього рівня адаптації та зняття протиріччя за рахунок активної самокорекції та самозміни власних установок. Тобто адаптація настає не за рахунок селекції інформації про довкілля відповідно до своїх установок, а за рахунок зміни самих цих установок. Цей процес пов'язаний із зміною відношення або системи відносин особистості до тих чи інших реалій. Швидше за все, саме до цієї стратегії подолання когнітивного дисонансу та досягнення соціальної адаптації входить знаменита психотерапевтична формула, яка стверджує: «Якщо не можна змінити обставини – треба змінити погляд на них» [12].

Насамкінець підкреслимо (і це для нас особливо важливо), що у підході до проблеми соціальної адаптації з позицій когнітивного дисонансу, як і в інших теоріях, виділяються два рівні адаптації: адаптація та дезадаптація. Адаптованість пов'язується з відсутністю переживання загрози, дезадаптація – з вираженим емоційним переживанням.

Також в роботі використовується термін «інтеграція», який в загальному випадку означає об'єднання, взаємопроникнення, об'єднання розрізнених елементів та процес їх взаємного зближення й виникнення взаємозв'язків. Інтеграція – соціальний, економічний та політичний процес, завдяки якому відмінні ідентичності різних груп, до певної міри зберігаючись й сприймаючись іншими, вливаються у основне русло суспільства. Інтеграція мігрантів є явищем, яке важко піддається управлінню. Вона є результатом сукупності виборів і рішень, прийнятих індивідом, який не ставить перед собою мету «інтегруватися». Водночас політика інтеграції, що здійснюється

певним державними інститутами, далеко не завжди призводить до бажаних результатів [41].

Інтеграція – це включення мігрантів та етнічних меншин в економічне, суспільне і політичне життя країни перебування. Відповідальність за інтеграцію одночасно лежить на державних інститутах, організаціях, спільнотах та самих мігрантах. Інтеграція є закономірним процесом. Якщо мова йде про біженців, то інтеграція дає їм можливість брати активну участь у суспільному житті. Інтеграція сама по собі не є вибором, це – необхідність, вибором може бути лише її модель, закріплена в нормативних документах [41].

Можна виділити три аспекти інтеграції: соціально-економічний, культурний та політичний. Економічний та соціальний виміри інтеграції насамперед передбачають отримання доступу до житла, освіти, зайнятості та послуг, це ті елементи, які дозволяють мігрантам брати повноцінну участь в житті суспільства. На основі аналізу цих вимірів інтеграції західноєвропейські країни найчастіше здійснюють оцінку ефективності політик інтеграції.

Соціальна інтеграція – прийняття індивіда іншими членами групи. Процес встановлення оптимальних зв'язків між відносно самостійними мало зв'язаними між собою соціальними об'єктами (індивідуумами, групами, соціальними класами, державами) і подальше їх перетворення у єдину, цілісну систему, у якій узгоджені та взаємозалежні її частини на основі спільних цілей, інтересів. Під соціальною інтеграцією розуміється залучення індивідів в суспільство як повноправних його членів, що беруть активну участь у всіх сферах життєдіяльності.

Таким чином, інтеграцію можна вважати успішною, якщо індивід активно входить у всі сфери життя суспільства, освоює необхідні соціальні ролі, засвоює схвалювані цим суспільством цінності, соціальні норми, стереотипи поведінки. Інтеграція – це складний, суперечливий, динамічний процес, який супроводжується кризами. Виявляється недосяжність бажаної

ідентичності, неспосильність бути таким, якого вимагає суспільство або очікує соціальна група. Людина не завжди може впоратися з кризою інтеграції і подальший розвиток її особистості може бути невдалим. Це призводить до її маргіналізації, девіації, дезадаптації і людина стає проблемою для приймаючого суспільства. Тому дуже важливо аби внутрішньо переміщені особи змогли успішно інтегруватись та реалізувати свої можливості в нових умовах.

В умовах масштабного процесу внутрішнього переміщення актуалізуються питання сприяння в адаптації та інтеграції ВПО в приймаючих територіальних громадах. Від моменту прийняття рішення про внутрішнє переміщення до моменту інтеграції держава має збирати інформацію про потреби ВПО з метою подальшого забезпечення задоволення цих потреб. На сьогодні механізм збору й оцінювання зазначених потреб є неефективним. Крім того, засоби Єдиного державного порталу електронних послуг активно використовуються для опитувань щодо різних питань, тому при вже наявному функціоналі раціональним було б використати відповідні можливості для оцінювання потреб ВПО. Водночас місцеві органи влади та ОМС мають безпосередню можливість використовувати й інші інструменти збирання інформації, упроваджувати методи оцінювання та аналізу потреб ВПО, систематизувати їх і направляти для розроблення програм і нормативно-правової бази, спрямованих на задоволення потреб ВПО.

Хоч нині і триває реалізація Стратегії інтеграції внутрішньо переміщених осіб та впровадження середньострокових рішень щодо внутрішнього переміщення на період до 2024 року, схвалена розпорядженням КМУ від 28 жовтня 2021 р. № 1364-р, яка містить конкретні стратегічні цілі, шляхи їхнього досягнення та очікувані результати, однак вона стосується лише тієї порівняно малої частини ВПО, що вимушена була переміститися до 24 лютого 2022 р. Водночас цілі, визначені Стратегією, є релевантними для всіх ВПО в нашій країні. Як убачається з проблем,

висвітлених у цій Спеціальній доповіді, питання реалізації житлових і майнових прав, працевлаштування та освіти, соціального захисту, медичного забезпечення, доступу до документів і створення умов для інтеграції ВПО в приймаючі територіальні громади є актуальними і потребують державного регулювання та підтримки. Актуальної ж Стратегії інтеграції всіх ВПО та особливо тих, хто перемістився з 24 лютого 2022 р., або іншого документа щодо державної політики у сфері внутрішнього переміщення, який би запроваджував актуалізацію проблем ВПО та містив шляхи їхнього вирішення, наразі немає.

1.3. Система надавачів соціальних послуг ВПО у громаді

В умовах децентралізації постає питання змін у підходах до організації системи соціального захисту, адже відповідно до Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні послуги повинні надаватися відповідно до державних стандартів з урахуванням територіальної доступності, що передбачає надання послуг на території громади, де проживає особа, та на високому професійному рівні.

У Полтаві одночасно реалізуються десятки міжнародних проектів, які надали і продовжують надавати суттєву підтримку у вирішенні нагальних соціальних і гуманітарних проблем. Зокрема, програми таких міжнародних організацій: Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ), Товариство Червоного Хреста в Україні, Save the Children, Датська Рада щодо біженців (Danish Refugee Council), Програма розвитку ООН, Всесвітня Продовольча Програма ООН, Європейська Комісія з гуманітарної допомоги і громадянського захисту (ЕЧНО), Міжнародний медичний корпус, «Лікарі без кордонів», благодійні фонди «Карітас», «Розвиток України», міжнародна неурядова організація «Людина в біді» (Чехія), Угорська Екуменічна Служба допомоги (Будапешт), Німецьке бюро міжнародного співробітництва (GIZ) та інші.

Зокрема, проект «Соціальна карта» передбачає прозорий механізм соціальної допомоги, ефективність використання бюджетних коштів, систему безготівкових розрахунків, електронне середовище взаємодії органів соціального захисту, облік використання і монетизацію пільг, у т.ч. і в «Електронному квитку» [47].

З 15 березня 2017 року у складі виконавчого органу Полтавської міської ради функціонує відділ розвитку соціальної сфери (рішення міської ради від 03.03.2017 №7/16-1196)7. Метою департаменту є забезпечення виконання державних гарантій щодо соціального захисту населення міста, забезпечення створення сприятливих умов для функціонування у м. Полтаві закладів, установ, організацій та підприємств соціального захисту населення та спеціальних закладів для дітей [36].

Надавачами соціальних послуг є юридичні та фізичні особи, фізичні особи-підприємці, які відповідають критеріям, визначеним Кабінетом Міністрів України, та включені до Реєстру надавачів та отримувачів соціальних послуг. Отже, з 1 січня 2019 року надавачами соціальних послуг можуть бути не тільки державні чи комунальні установи і заклади, а й недержавні – наприклад, громадські чи благодійні організації. За умови належного правового та прозорого регулювання таке нововведення сприятиме демонополізації ринку соціальних послуг в Україні.

Закон визначає загальні засади організації надання соціальних послуг, проте постановою Кабінету Міністрів України буде визначено окремі процедурні моменти.

Першим етапом є визначення потреб населення: іншими словами, хто і яких соціальних послуг потребує в межах певної громади. За результатами визначення потреб відбувається розроблення та виконання програм надання соціальних послуг. Після цього здійснюється організація, фінансування та безпосередньо надання соціальних послуг. Важливим етапом є моніторинг надання соціальних послуг, оцінка якості та контролю за дотриманням законодавчих вимог [49].

У м. Полтава надавачами соціальних послуг є наступні установи:

Департамент соціального захисту населення до функцій якого входять [35]:

1. Забезпечення у межах своїх повноважень додержання законодавства про соціальний захист та соціальне обслуговування населення.

2. Розроблення та організація виконання міських програм забезпечення якісного соціального обслуговування пільгової категорії населення та всебічне сприяння в отриманні ними соціального обслуговування та соціальних послуг

3. Організаційно-методичне забезпечення та контроль за додержанням законодавства про надання соціальних послуг управлінь районних соціального захисту населення, територіальних центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг), районних центрів соціальної реабілітації дітей-інвалідів, Полтавського міського центру обслуговування осіб без визначеного місця мешкання, підприємств, закладів, установ та організацій сфери з питань соціального захисту населення м. Полтави усіх форм власності.

4. Визначення пріоритетів соціального розвитку, поліпшення становища сімей, попередження насильства в сім'ї, оздоровлення та відпочинку дітей та молоді, забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків, протидії торгівлі людьми.

5. Створення соціально-економічних умов та гарантій щодо покращення стану сім'ї, жінок та дітей, виконання програм і здійснення заходів, спрямованих на забезпечення соціального та правового захисту сім'ї, у тому числі соціальної підтримки сімей з дітьми, малозабезпечених, багатодітних, молодих сімей та сімей, які перебувають в складних життєвих обставинах, попередження насильства в сім'ї, оздоровлення та відпочинок дітей, забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків, протидії торгівлі людьми.

6. Реалізація державної політики з питань соціального захисту дітей.

7. Розроблення і здійснення самостійно або разом з відповідними органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями незалежно від форми власності, громадськими організаціями заходів щодо захисту прав, свобод і законних інтересів дітей.

8. Координація зусиль органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій всіх форм власності у вирішенні питань соціального захисту дітей та організації роботи із запобігання дитячій бездоглядності.

9. Ведення державної статистики щодо дітей відповідно до законодавства України та міжнародних стандартів.

10. Забезпечення реалізації державної політики у сфері соціально-трудових відносин, оплати і належних умов праці, зайнятості населення.

11. Розгляд звернень громадян та прийом громадян з питань, що належать до компетенції Департаменту. Здійснення інших повноважень, покладених на Департамент відповідно до чинного законодавства [35].

Центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді. Фахівці Центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді міської ради надають соціальні послуги сім'ям, дітям та молоді, які опинилися в складних життєвих обставинах і потребують сторонньої допомоги, а саме [38]:

- консультування;
- соціальний супровід;
- соціальна адаптація;
- представництво інтересів;
- соціальна інтеграція та реінтеграція;
- соціальна профілактика;
- кризовий і екстрене втручання;
- посередництво (медіація).

Рішення про визначення соціальної послуги відбувається згідно виявленим потребам сім'ї, які призвели до кризи.

Оцінка потреб здійснюється фахівцями з соціальної роботи протягом 7 робочих днів після звернення або надходження інформації про сім'ю, і включає візит в сім'ю за місцем фактичного проживання.

Послуги надаються на принципах законності, доступності, конфіденційності, адресності та індивідуального підходу, добровільності вибору в отриманні чи відмови від отримання соціальних послуг.

Якщо Ви або Ваша сім'я потрапили в кризову ситуацію і не в змозі самостійно її подолати, залиште свої контактні дані, за якими з Вами зв'яжуться фахівці центру.

Крім того, на базі центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді міської ради Ви або Ваша сім'я можете отримати послуги додаткових сервісів, таких як:

- Центр відвідування для підлітків з груп ризику;
- Центри підтримки сім'ї;
- Соціальне таксі;
- Центр соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від насильства та жорстокого поводження;
- Центр надання соціальної допомоги учасникам АТО / ООС і членам їх сімей.

Центр надає соціальну підтримку, адміністративні, інформаційні, юридичні послуги, консультації.

Консультації та послуги у Центрі надають спеціалісти:

- Департаменту соціального захисту населення Полтавської міської ради;
- центра надання адміністративних послуг;
- департаменту по роботі з активами;
- юридичного департаменту Полтавської міської ради;
- управління охорони здоров'я Полтавської міської ради;

- центра соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді Полтавської міської ради.

Послуги Центру:

- надання юридичних консультацій;
- консультування з питань:
- санаторно-курортного лікування;
- направлення на психологічну реабілітацію;
- забезпечення демобілізованих учасників АТО технічними та іншими засобами реабілітації;
- протезування демобілізованих учасників АТО засобами підвищеної функціональності за технологіями виготовлення, відсутніми в Україні;
- надання пільг на оплату комунальних послуг.
- надання психологічних консультацій;
- інформування про можливість отримання соціальної та професійної адаптації ВПО, здійснення соціального супроводу [38].

Надання послуг додаткових соціальних сервісів можливо на підставі оцінки потреб.

Територіальний центр соціального обслуговування – це спеціальна установа, яка надає самотнім громадянам похилого віку послуги, спрямовані на підтримання їхньої життєдіяльності і соціальної активності.

Основні напрями діяльності:

- соціальне обслуговування на дому одиноких та непрацездатних осіб;
- надання адресної натуральної допомоги малозабезпеченим непрацездатним громадянам, тимчасово-переміщеним особам, особам, потрапивши в СЖО;
- послуга денного перебування та організації дозвілля.

Структура:

- відділення соціальної допомоги вдома;

- відділення організації надання адресної натуральної та грошової допомоги;
- відділення денного перебування (на 50 ліжко-місць) [39].

Основними формами соціальної роботи з є надання територіальним центром соціальних послуг у вигляді матеріальної допомоги та соціального обслуговування. Матеріальна допомога надається у вигляді грошової та натуральної допомоги: продуктів харчування; засобів санітарії і особистої гігієни; засобів догляду; одягу, взуття та інших предметів першої необхідності; технічних і допоміжних засобів реабілітації. Соціальне обслуговування у територіальному центрі соціального обслуговування населення здійснюється шляхом надання низки соціальних послуг.

Соціально-побутові послуги – забезпечення продуктами харчування, м'яким та твердим інвентарем, гарячим харчуванням, транспортними послугами, засобами малої механізації, здійснення соціально-побутового патронажу, виклик лікаря, придбання та доставка медикаментів, тощо.

Соціально-медичні послуги – консультації щодо запобігання виникненню та розвитку можливих органічних розладів особи, збереження, підтримка та охорона її здоров'я, здійснення профілактичних, лікувально-оздоровчих заходів, працетерапія.

Соціально-правові послуги – надання консультацій з питань чинного законодавства, здійснення захисту прав та інтересів осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, сприяння застосуванню державного примусу і реалізації юридичної відповідальності осіб, що вдаються до протиправних дій щодо цієї особи.

Інформаційні послуги – надання інформації необхідної для вирішення складної життєвої ситуації (довідкові послуги); розповсюдження просвітницьких та культурно-освітніх знань (просвітницькі послуги); поширення об'єктивної інформації про споживчі властивості та види соціальних послуг; формування певних уявлень і ставлення суспільства до

соціальних проблем (рекламно-пропагандистські послуги) та інші соціальні послуги [54].

Висновки за 1 розділом

Соціальна робота з ВПО в Україні та світі є невід'ємною частиною державної соціальної політики як у нашій країні, так у світі в цілому. Соціальна робота з людьми, зокрема з сім'ями ВПО впливає на усі сфери життя: в економічній сфері – це формування ринку нової робочої сили, в політичній сфері – самоорганізація людини, в культурній сфері – як розвиток духовності людини.

У цьому розділі були розглянуті та проаналізовані основні напрями державної політики у сфері соціальної роботи з мігрантами та ВПО.

Також було досліджено складність та важливість соціальної роботи з ВПО з боку держави. Були визначені основні проблеми. З якими стикаються сім'ї ВПО, як матеріальні та побутові, так і психологічні.

Розглянуто систему надання соціальних послуг ВПО та виокремлено низку проблем, які необхідно вирішити для ефективного функціонування системи соціальної допомоги ВПО.

Таким чином, категорія ВПО була вперше зафіксована в Україні у 2014 році, сформувавши новий для України тип міграцій населення – ВПО, «внутрішні переселенці», «вимушені переселенці». До цього в історії незалежної України не було досвіду щодо захисту осіб, які вимушені були покинути місце свого постійного місця проживання внаслідок військового конфлікту. Необхідно акцентувати увагу на тому, що сьогодні питання, які пов'язані з вирішенням проблем ВПО, є вельми актуальними і потребують термінової уваги. Хоча в державі функціонує система прийому біженців, діє відповідне законодавство, слід констатувати, що до розв'язання проблеми ВПО країна була не готовою.

Сенс функцій соціальної роботи з ВПО та її різних напрямів полягає у сприянні створенню компліментарного (взаємодоповнюючого) соціального середовища або змін соціуму в цьому напрямку для тих людей, які потрапили до іншого соціального оточення.

Зазначено, що при плануванні та здійсненні соціальної роботи з ВПО необхідно враховувати три життєво-сферні складові через які власне й здійснюються адаптація та акультурація переселенців: природно-антропологічна (демографічна, територіальна, місцева), духовно-культурна (освітня, національно-культурна), агентно-професійна (зайнятість, ринок праці, професійна і підприємницька структура).

Невирішеними проблемами, які залишилися у ВПО стали: дискримінація ВПО внаслідок недоліків наведених вище законодавчих та підзаконних актів та адміністративної практики; житло для переселенців; працевлаштування.

Система установ соціального захисту населення має ряд проблем, які значною мірою впливають на якість надання соціальних послуг ВПО. Серед найбільш суттєвих є не тільки недостатнє фінансування системи державних установ, а і оцінка якості наданих населенню послуг.

У процесі дослідження було встановлено, що делегування органам місцевого самоврядування ОТГ окремих повноважень з надання соціальної допомоги сім'ям ВПО дозволить підвищити якість надання соціальних послуг в цілому та прискорити адаптацію ВПО.

У м. Полтава соціальні послуги надають декілька установ: Департамент соціального захисту населення, ЦСССДМ, територіальний центр соціального обслуговування, Державна служба зайнятості. Кожна з установ спеціалізується на наданні окремих видів соціальних послуг як сім'ям ВПО, так і містянам. Інформація про доступні послуги кожної установи наявна як в електронному вигляді на веб-сайтах установ, так і у вигляді паперових буклетів безпосередньо в кожній установі.

Окремо можна виділити ЦСССДМ, які допомагають вирішити проблеми, що виникають у ВПО у приймаючих громадах у питаннях соціальної адаптації та інтеграції. Вирішення цих проблем сприятиме не лише підвищенню життєвого рівня ВПО в економічному плані, але і сприятиме їх ефективній соціальній адаптації у громадах.

РОЗДІЛ 2 ПОБУДОВА ЕФЕКТИВНОЇ МОДЕЛІ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ В ТЕРИТОРІЛЬНІЙ ГРОМАДІ ВПО м. Полтава

2.1. Соціальна підтримка ВПО у соціальній адаптації та інтеграції в Центрі соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді

Соціальна підтримка сімей вимушених переселенців не може бути зведена тільки до матеріальної, економічної допомоги (грошової або натуральної) сім'ям даної категорії або окремим їхнім членам. Тим часом тенденція до такої уваги цілком чітко проглядається, що виражається навіть термінологічно, коли говорять не про соціальну підтримку, а про соціальний захист, зводячи останню до грошових виплат і надання сім'ям різного роду пільг матеріального характеру.

Соціальна підтримка сімей включає в себе і сприяння в реалізації інших можливих потреб сімей, у вирішенні будь-яких проблем та кризових ситуацій будь-якої природи, а не тільки економічних, саме тому соціальна підтримка сімей повинна реалізовуватися у програмах, які мають відповідну спрямованість. Крім того, програми соціальної підтримки повинні враховувати специфічні потреби деяких спеціальних груп сімей. Соціальна підтримка сімей реалізується через економічні, медичні, психологічні, освітні та інші програми, а також через програми, орієнтовані на сім'ї зі специфічними потребами.

Для уникнення негативних соціальних проявів вимушеного переселення необхідне створення умов для нетравматичного та гармонійного входження соціальних суб'єктів у відносно новий для них соціально-культурний простір. Наслідком внутрішнього переміщення стає різкий розрив соціальних, культурних, професійних, міжособистісних зв'язків, втрата матеріальної стабільності, що можуть призводити до соціальних відхилень, криміналізації та психологічних проблем особистості та груп.

створення сприятливого інтеграційного середовища передбачає залучення якнайбільшої кількості інституційних ресурсів для успішного входження осіб у соціальний простір територіальної громади.

Соціокультурний простір, зокрема міської громади, складається з численних елементів, які під час взаємодії долучаються до забезпечення інтеграційного процесу. Серед них: заклади та установи культурно-дозвіллевого (клуби, туристичні маршрути та об'єкти, паркові комплекси, багатoproфільні розважальні центри), мистецького (театри, кінотеатри, філармонії), просвітницького (музеї, бібліотеки, планетарії), соціально-захисного та суспільно-добровільницького спрямування (громадські організації, волонтерські групи).

ВПО несуть в собі великий потенціал для приймаючих громад. Але за умови, що вони матимуть можливість його реалізувати. Для цього їм потрібно бути залученими до життя ОТГ, необхідні рівні права та рівний доступ до ресурсів. Для залучення ВПО як ресурсу ОТГ необхідні термінові зміни та доповнення до Законів України «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про добровільне об'єднання територіальних громад», «Про співробітництво територіальних громад», а також до положень, які регламентують взаємодію ВПО та ТГ як суб'єктів суспільних відносин.

Децентралізація управління є однією з ключових реформ, які проводять в Україні упродовж кількох останніх років. Її основний сенс полягає в передачі значної частини адміністративних повноважень і фінансових ресурсів із центрального (урядового) щабля на рівень органів місцевого самоврядування. Для самих ВПО обставини вимушеного переселення стали причиною різкого зниження рівня матеріального добробуту, і багато хто зі статусу «матеріально забезпечених» перейшов у статус «нових (раптово) бідних». Тому, на думку радників Програми, перевагами ВПО при інтеграції в громади стануть можливості підвищити рівень життя і вийти зі статусу «нових бідних». Витрати та значні незручності через вимушене переселення можуть бути компенсовані значними перевагами, які забезпечить інтеграція

ВПО до ОТГ. Включення ВПО у громади забезпечить можливість їх участі в управлінні на місцевому рівні, підвищить їхню соціальну захищеність. Повноцінна інтеграція ВПО може мати позитивні соціально-політичними наслідки, зокрема зростання довіри переселенців до органів влади. Для приймаючої громади залучення ВПО. буде сприяти значній активізації підприємницької діяльності, зростанню якості та кількості трудового потенціалу та розвитку споживчого ринку. Водночас буде відбуватися стимулювання розвитку громад завдяки допомозі неурядових організацій та посилення соціальної активності за рахунок громадських активістів із переселенців. Також буде відбуватись збільшення надходжень до місцевого бюджету за рахунок податків і зборів із ВПО. Незаперечною перевагою за умов децентралізації управління є приплив переселенців у нечисленні громади, що дасть можливість підсилити їх, зміцнити та зробити більш заможними. Довгостроковість перебування ВПО у місцях переселення потребує формування та реалізації спеціальної державної програми інтеграції переселенців.

Для досягнення успішної взаємодії ВПО з ОТГ необхідно вдосконалити управління в ОТГ:

1. Підвищення вмінь, знань та навичок менеджменту в об'єднаних громадах з адміністрування ресурсів і тендерних процедур.

2. Збільшення здатності розробки конкурентних проектів для розвитку громади, підтримки ініціатив, підготовки методичних рекомендацій та методичного супроводу реформи, розвитку кооперації, а також центрів адміністративних послуг для зміцнення потенціалу громад (навчання, тренінги).

3. Проведення комплексного навчання державних та посадових осіб задля ефективної імплементації нормативно-правових актів і постанов щодо ВПО.

4. Підтримка активістів громади з числа ВПО.

5. Організація групи взаємодопомоги з представників ВПО та громади для вирішення проблем життєзабезпечення ВПО та розвитку громади.

6. Підтримка навичок активної частини громади з числа ВПО щодо методів контролю за формуванням і витрачанням бюджету громади, реалізацією проектів, розвитком місцевих ініціатив.

Міський центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді Полтавської міської ради (далі – Центр) – спеціальний заклад, що проводить соціальну роботу на території Приморського району м. Полтави з сім'ями, дітьми та молоддю, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги.

Центр у своїй діяльності керується Конституцією та законами України, актами Президента України та Кабінету Міністрів України, наказами Міністерства соціальної політики та іншими нормативно-правовими актами, наказами директора Полтавського обласного центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, рішеннями Полтавської міської ради та її виконавчого комітету, розпорядженнями міського голови, наказами Полтавського міського центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді Полтавської міської ради, а також Типовим Положенням [38].

Діяльність Центру спрямовується відповідно структурним підрозділом з питань соціального захисту населення виконавчого органу Полтавської міської ради.

Фахівці Центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді міської ради надають соціальні послуги сім'ям, дітям та молоді, які опинилися в складних життєвих обставинах і потребують сторонньої допомоги, а саме:

- консультування;
- соціальний супровід;
- соціальна адаптація;
- представництво інтересів;
- соціальна інтеграція та реінтеграція;
- соціальна профілактика;

- кризовий і екстрене втручання;
- посередництво (медіація) [38].

Питання забезпечення соціального захисту та інформаційної допомоги внутрішньо переміщених осіб вже протягом декілька років залишається одним з найважливіших та найскладніших в українському суспільстві.

Мета дослідження. Одним з соціальних інститутів, де можуть надаватися різні види соціальної підтримки є Центри соціальних служб для дітей сім'ї та молоді (у нашому дослідженні – центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді).

Тому, мета дослідження – аналіз проблем адаптації та інтеграції ВПО і побудова ефективної моделі соціальної підтримки в територіальній громаді (на базі міського центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді Полтавської міської ради).

В останні роки, розвиток та процес становлення соціальної роботи з сім'ями і молоддю м. Полтави пройшов декілька етапів. За цей час в місті впроваджені нові галузеві програми, розроблені та затверджені ефективні методи щодо реалізації порядку взаємодії всіх суб'єктів соціальної роботи, створені спеціалізовані служби та формування, реалізовані різноманітні проекти соціальної роботи. Ініціаторами більшості таких позитивних змін, стали центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді Полтавської міської ради.

Сьогодні мережа центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді Полтавської міської ради – це основний координатор та організатор соціальної роботи з молоддю Полтави та сім'ями, які опинились в складних життєвих обставинах, та з особами з груп ризику, у тому числі і ВПО. Соціальну роботу здійснюють професійно підготовлені та практично загартовані спеціалісти міського та районних центрів, соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.

Лише завдяки високому рівню компетентності, професіоналізму, активній громадській позиції, відповідальності у виконанні покладених

завдань та небайдужому ставленню до проблем населення міста – фахівцями центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді досягаються високі результати у соціальній сфері, які не лише виражаються у кількісних показниках.

Завдання:

1. Розкрити теоретичні основи процесу адаптації ВПО у приймаючих громадах.
2. Проаналізувати гострі проблеми адаптації та інтеграції ВПО на сучасному етапі.
3. Розробити модель інтегрованої системи соціальних послуг для ВПО у територіальній громаді м. Полтави.
4. Розробити програму з адаптації та інтеграції ВПО.

Об'єкт – вимушено переселені особи

Предмет – процес адаптації та інтеграції ВПО у територіальну громаду м. Полтави.

Гіпотези:

1. Процес адаптації та інтеграції ВПО у територіальну громаду м. Полтави буде більш успішний, якщо самі переселенці будуть активно включатись у цей процес.
2. ЦСССДМ є актором у адаптації та інтеграції ВПО у територіальну громаду м. Полтава шляхом задіяння механізмів соціального партнерства та міжсекторальної взаємодії.

Методи дослідження: Вибираючи емпіричний підхід до цього дослідження, я обрав якісний контент-аналіз документів в ЦСССДМ стосовно надання соціальної підтримки, яка сприяє процес адаптації та інтеграції ВПО у територіальну громаду м. Полтави

Дослідження складається з декількох компонентів:

- I. Кабінетне дослідження з метою вторинного аналізу даних щодо сімей ВПО та їх соціальних проблем.

II. Розробка моделі інтегрованої системи соціальних послуг для ВПО у територіальній громаді м. Полтави.

III. Розробка програми адаптації і реінтеграції ВПО в ОТГ м. Полтава

Учасники. Визначившись з темою, завданням, об'єктом, та предметом, була визначена якісна стратегія соціологічного дослідження. Виходячи з мети і завдання були проаналізовані відповідні документи (картки, журнали обліку, статистичні звіти тощо) районного центру соціальних служб для дітей сім'ї та молоді з надання різних видів соціальної підтримки ВПО.

2.2. Аналіз та інтерпретація результатів дослідження

У результаті якісного аналізу документів, було виявлена низка проблем, які ускладнюють процес адаптації та інтеграції ВПО у громаду м. Полтава:

1. Житло.
2. Сприяння в працевлаштуванні
3. Грошова допомога.

У той же час, було виокремлено додаткові проблеми. Розглянемо вказані проблеми в залежності від групи респондентів (Рис.2.1). Незважаючи на те, що пріоритетність проблем, названих чоловіками і жінками, практично збігається: 1 – високі ціни, 2 – низькі зарплати, тим не менше 3 місце у жінок займає «низька якість інфраструктури», а у чоловіків – «відсутність роботи». Очевидно, що для чоловіків, відсутність оплачуваної роботи є більш відчутною потребою (34 %), ніж для жінок (23 %), також як потреба в сприянні ведення бізнесу (7 % і 5 %).

Однак, жінок значно більше турбують високі ринкові ціни (72 % і 64 %) при наявності низьких зарплат і високого безробіття. Вони також більше, ніж чоловіки (16 %), скаржаться на важкий емоційний стан (23 %) і проблеми отримання медичної допомоги (чоловіки – 15 %, жінки – 19 %). Цікаво, що

чоловіки не назвали скільки небудь значимою проблему конфліктів між ВПО і місцевими (0 %), у жінок – 2 %.

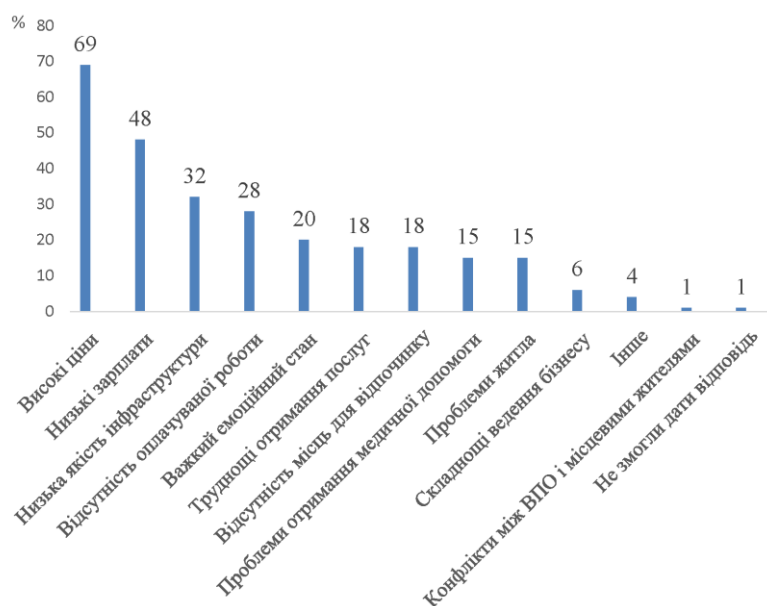

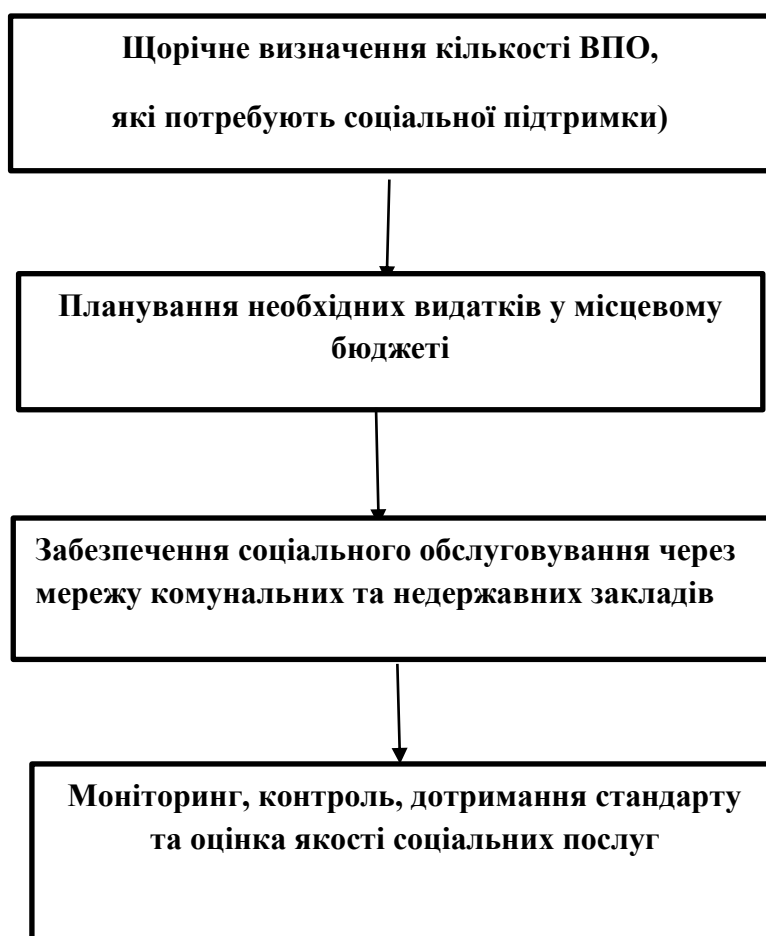
Рис. 2.1 Проблеми ВПО, які проживають у м.Полтава

Необхідно звернути увагу, що вирішення більшості проблем(працевлаштування, дошкільна освіта, медичне забезпечення, система соціального захисту та система адміністративних послуг тощо) переселенців було покладено на місцеві бюджети, що створило вагоме фінансове навантаження, у першу чергу, в регіонах з найбільшою кількістю переміщених осіб. При цьому додаткові кошти не були передбачені, тому місцевій владі доводиться приймати внутрішніх мігрантів у межах вже затверджених бюджетів.

На жаль, можна констатувати, що вирішення гострих питань ВПО бракує системності через:

- 1) невиконання комплексної стратегії щодо ВПО у повній мірі;
- 2) продовження військового конфлікту, що не дає змоги повноцінно забезпечити умови для безпечного повернення та реінтеграції;
- 3) недостатнє фінансування інтеграції.

Наступним пунктом є розробка моделі інтегрованої системи соціальних послуг для ВПО у територіальній громаді м. Полтави. Основою такої моделі повинна стати модернізація наявних соціальних служб для дітей, сім'ї та молоді та спрощення (усунення дублювання) системи надання комплексу соціальних послуг для отримувачів, збереження кваліфікованих працівників, упорядкування процесу управління системою надання соціальних послуг (Рис.2.2).

Рис. 2.2 Модель інтегрованої системи соціальних послуг для ВПО у територіальній громаді м. Полтава

Етапи впровадження моделі соціальної підтримки ВПО в територіальній громаді:

– аналіз потреб громади у соціальних послугах;

- інформаційно-роз'яснювальна робота щодо важливості питання для громади;
- взаємодія із громадськими організаціями;
- кадрове забезпечення;
- розробка програм і планів діяльності;
- упровадження планів щодо соціального благополуччя населення територіальної громади;
- оцінка ефективності соціальної роботи;
- моніторинг задоволеності споживачів;
- планування необхідних видатків на надання конкретних соціальних послуг за результатами моніторингу.

При виборі пріоритетної моделі надання соціальних послуг необхідно враховувати громадську думку – як користувачів послуг, так і платників податків, за рахунок відрахувань з яких формуються бюджети соціальних програм.

Для виконання власних (самоврядних) повноважень об'єднаної територіальної громади у сфері проведення соціальної роботи необхідно: – забезпечити проведення соціальної роботи в об'єднаній територіальній громаді відповідно до Закону України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» (виявлення сімей (осіб) ВПО, які перебувають у складних життєвих обставинах, визначення індивідуальних потреб сімей (осіб), здійснення соціального супроводу);

- організувати надання соціальних та реабілітаційних послуг сім'ям (особам) ВПО, які опинились у складних життєвих обставинах;
- розгляд заяв осіб-ВПО, які опинились у складних життєвих обставинах, щодо отримання соціальних послуг та прийняття рішення стосовно їх надання;
- проведення моніторингу та оцінювання якості соціальних послуг.

Важливе значення має організація роботи з використанням інтегрованого підходу в наданні соціальних послуг (своєчасне виявлення, профілактика, отримання різних видів соціальної підтримки).

Соціальні послуги надаються відповідно до державних стандартів.

Міністерством соціальної політики України [17] вже затверджено 21 державний стандарт із надання соціальних послуг, основні з яких:

- соціальна послуга профілактики;
- представництво інтересів;
- кризового та екстреного втручання;
- денного догляду;
- догляду вдома;
- паліативного догляду;
- стаціонарного догляду;
- соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах;
- соціальної адаптації;
- підтриманого проживання осіб похилого віку та осіб з інвалідністю.

Для розв'язання соціальних питань територіальній громаді важливо максимально наблизити соціальні послуги до людини, надати своєчасну підтримку та допомогу всім, хто її потребує.

Для забезпечення повноважень у сфері соціального захисту населення новоствореним територіальним громадам особливо ретельно необхідно підійти до питання планування структури, мережі та штату соціальних закладів, а у разі відсутності надавача соціальних послуг – передбачити проведення соціального замовлення соціальних послуг і співробітництва з іншими територіальними громадами.

У структурі місцевого структурного підрозділу соціального захисту населення рекомендується передбачати такі підрозділи:

- з питань праці та соціально-трудових відносин;
- адресної соціальної допомоги;

- персоніфікованого обліку, державних соціальних гарантій окремим категоріям громадян;
- організації надання соціальних і реабілітаційних послуг та роботи з питань опіки й піклування над повнолітніми особами;
- забезпечення поліпшення становища сімей, забезпечення гендерної рівності, протидії торгівлі людьми (Наказ Мінсоцполітики за № 1296 від 04.11.2016 р. «Про затвердження Методичних рекомендацій із розроблення положень про структурні підрозділи з питань соціального захисту населення місцевих державних адміністрацій»).

З'ясовано, що при формуванні децентралізованої системи надання соціальних послуг існує низка проблем, що потребує розв'язання: можливе зменшення обсягу соціальних послуг; недостатній кадровий ресурс; недостатній рівень кваліфікації працівників; відсутність повної інформації про соціально вразливі групи громадян, проживають у територіальній громаді; можливе закриття установ із надання соціальних послуг.

При формуванні нової моделі соціальної підтримки в громаді необхідно не втратити якість та доступність соціальних послуг, дотримуватися соціальних прав членів територіальної громади, системи контролю за виконанням соціального законодавства, надавати комплексну соціальну підтримку ВПО.

Визначення індивідуальних потреб осіб, ВПО сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, здійснюють центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, територіальні центри соціального обслуговування (надання соціальних послуг), інші соціальні служби.

На підставі аналізу потреб адміністративно-територіальної одиниці у соціальних послугах проводиться планування розвитку системи надання соціальних послуг.

Встановлено, що політика держави, спрямована на децентралізацію, створює нові можливості для соціальної підтримки вразливих категорій населення, запровадження моделі інтегрованих соціальних послуг.

Проте кожна територіальна громада повинна:

- визначити пріоритети щодо розвитку системи соціальних послуг відповідно до потреб мешканців ВПО громади;
- визначити модель соціальної підтримки ВПО - вразливих категорій населення;
- запровадити інноваційні соціальні послуги на рівні громади;
- забезпечити рівні можливості доступу до послуг.

Модель надання соціальних послуг на місцевому рівні в умовах децентралізації забезпечує:

- комплексність, системність у роботі та спроможність розв'язувати проблеми у громаді;
- виконання власних (самоврядних) повноважень об'єднаної територіальної громади у сфері соціального захисту ВПО;
- надання повного спектру соціальних послуг різним категоріям населення: дітям, молоді, сім'ям, інвалідам, ветеранам, учасникам антитерористичної операції, пенсіонерам, внутрішньо переміщеним особам та іншим вразливим категоріям населення.

У той же час, відсутня практика реалізації механізму соціального замовлення, закупівель соціальних послуг у недержавних суб'єктів.

Процес запровадження цілісної системи інтегрованих соціальних послуг у громадах не завершено, у першу чергу, через відсутність на рівні держави чітких механізмів її впровадження, необхідність внесення змін до нормативно-правових документів, які регулюють діяльність соціальних установ, нестачу кадрових, матеріально-технічних, фінансових, часових ресурсів, відсутності зацікавленості у змінах місцевої влади.

Соціальний захист ВПО є одним із найважливіших питань: проблема розміщення, забезпечення належних умов проживання, безробіття, відновлення документів, недостатньої кількості додаткових місць в дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладах тощо. У зв'язку із цим

існує необхідність проведення комплексу заходів, спрямованих на соціальну адаптацію та захист внутрішньо переміщених осіб.

Значна кількість ВПО потребує комплексного підходу до розв'язання їх проблем. Зокрема, ВПО мають проблеми з відсутності належних умов проживання, безробіття, створення належних умов перебування дітей у дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладах, відновлення документів, недостатньої кількості додаткових місць в дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладах тощо. Зважаючи на невизначеність тривалості антитерористичної операції і окупації території України та необхідності забезпечення тимчасовим житлом ВПО в Донецькій області, зокрема в м. Полтава, розв'язання існуючих проблем потребує розробки та реалізації відповідної програми.

Основою метою Програми є:

- зменшення соціальної напруги серед ВПО, у зв'язку зі складністю соціально-економічних проблем, з якими вони зіштовхуються;
- реінтеграція ВПО у приймаючі громади;
- забезпечення соціальної, фізичної, медичної, психофізіологічної та матеріальної підтримки ВПО;
- забезпечення належних умов життєдіяльності, вирішення питання забезпечення тимчасовим або соціальним житлом;
- надання ВПО з тимчасово окупованої території та районів проведення антитерористичної операції грошової допомоги як таким, що потрапили у складні життєві обставини;
- сприяння у працевлаштуванні тощо.

Перелік завдань (напрямів) і заходів Програми та результативні

показники

Для реалізації Програми необхідно виконати такі завдання:

1. Надавати матеріальну допомогу внутрішньо переміщеним особам, які знаходяться в складних життєвих обставинах та перебувають на обліку в управліннях соціального захисту населення у розмірі 2 прожиткових

мінімумів для відповідної категорії осіб (станом на 01 січня відповідного року, у якому вона надається);

2. Здійснення соціальної роботи центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді з внутрішньо переміщеними сім'ями, які перебувають в складних життєвих обставинах;

3. Виявлення дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій, збройних конфліктів та здійснення соціального супроводу центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді;

4. Проведення серії навчань соціальних працівників, фахівців соціальної сфери (місцевих соціальних працівників, соціальних педагогів, фахівців закладів в яких проживають ВПО) щодо особливостей соціального захисту та підтримки ВПО:

- тренінг щодо використання інструментів оцінки потреб для соціальних працівників;

- тренінг - підготовка супервізорів та проведення групових супервізій;

- тренінгів «Метод ненасильницького спілкування, як ефективний інструмент реабілітації і відновлення соціального середовища після насильницького конфлікту»;

5. Підтримка спільних соціальних ініціатив та проектів ВПО та членів місцевих громад;

6. Терапевтичні групи для дітей з числа внутрішньо переміщених осіб, казкотерапія;

7. Заходи, спрямовані на інтеграцію дітей та сімей з числа внутрішньо переміщених осіб в місцеві громади;

8. Організувати проведення дослідження потреб ВПО у житлі;

9. Розробити цільову обласну програму «Житло для внутрішньо переміщених осіб», передбачивши раціональне розміщення трудових ресурсів ВПО;

10. Розробити цільові програми інтеграції ВПО в місцевих громадах у містах і районах області з першочерговим забезпеченням ВПО житлом і роботою;

11. Розробити проекти розвитку місцевих громад з будівництва житла для ВПО з урахуванням їх потреб і потенціалу за новітніми будівельними та енергозберігаючими технологіями з урахуванням пропозицій інвесторів, бюджетного фінансування та прямого кредитування і допомоги міжнародних фінансових установ;

12. Створити реєстр об'єктів нерухомості (незавершеного будівництва, покинутих житлових будинків, котеджних містечок тощо, новостворених модульних будинків для тимчасового проживання), напрацювання моделей надання їх в оренду на пільгових умовах;

13. Впровадити моніторинг та оцінювання ефективності заходів з питань інтеграції, соціальної адаптації та захисту ВПО;

14. Компенсувати зростання навантаження на інфраструктуру місцевих громад із соціального обслуговування та соціального забезпечення ВПО;

15. Щорічно проводити форуми ВПО спільно з органами влади з обговорення ситуації щодо реалізації потреб, інтересів та прав ВПО і планування дій на наступний період.

Висновки за розділом 2

Соціальна робота з інтеграції вимушених переселенців ґрунтується на середовищному підході і передбачає створення захищеного простору територіальної громади міста для цього контингенту. Вона здійснюється шляхом планування та реалізації у загальноосвітніх навчальних закладах соціально-педагогічних програм діяльності, основою яких є механізм взаємопрямованої взаємодії та залучення культурних, мистецьких, ресурсів міської громади. Умовами ефективної інтеграції є формування ціннісних

орієнтацій відкритості, позитивного сприйняття змін; генерування соціальних ініціатив для вдосконалення функціонування групи; сприяння ідентифікації з соціальним простором громади міста.

Соціальна підтримка сімей ВПО у м. Полтава є важливою частиною роботи усіх соціальних установ міста. Вона передбачає не лише надання матеріальної допомоги, а й сприяння в реалізації інших можливих потреб сім'ї, соціальних, культурних, освітніх, медичних та ін.

Типові проблеми сімей ВПО можна узагальнити таким чином: загальні, притаманні всім членам родини; чоловічі проблеми; жіночі проблеми; дитячі проблеми, економічні та матеріальні; соціально-медичні; юридичні.

Важливу роль у наданні соціальних послуг сім'ям ВПО відіграють ЦСССДМ та волонтерські організації. Вони на безоплатній основі надають такі соціальні послуги: консультування, соціальний супровід, соціальна адаптація, представництво інтересів, соціальна інтеграція та реінтеграція, соціальна профілактика, екстрене втручання, посередництво.

В ході дослідження була розроблена анкета та проведено опитування ВПО щодо оцінки якості надання соціальних послуг. Згідно за результатами дослідження значна кількість опитаних ВПО зверталась по допомогу у соціальні служби міста, органи місцевого самоврядування. Основні групи переселенців – це жінки і діти що звертаються за інформаційною підтримкою до соціальних служб. Більшість опитаних загалом роботою працівників задоволені, інформація отримана в повному обсязі. Допомогу вважають достатньою для вирішення проблем внутрішньо переміщених осіб, допомогу опитані переселенці отримали.

ВИСНОВКИ

Соціальна робота з ВПО впливає на усі сфери життя: в економічній сфері – це формування ринку нової робочої сили, в політичній сфері – самоорганізація людини, в культурній сфері – як розвиток духовності людини.

Соціальна робота з сім'єю спрямована не лише на вирішення існуючих проблем сім'ї, а й сприяє духовному та матеріальному розвитку та адаптації сімей ВПО.

Діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування, попри існуючу критику, залишається головним компонентом у питанні розв'язання проблем надання соціальних послуг ВПО. Саме на державному рівні було прийнято ряд нормативних актів, що визначають процедуру обліку оформлення ВПО, регламентують права та свободи ВПО. Слід зазначити, що ці документи не є статичними, до них постійно вносяться зміни, що допомагає законодавчо врегульовувати нововиявлені проблеми внутрішньо переміщених осіб.

Водночас слід відзначити вагомий вклад волонтерів, фондів, організацій, у тому числі й міжнародних, які надають посильну допомогу переселенцям. Так, за рахунок коштів, які надають деякі зарубіжні країни, реалізуються конкретні проекти із забезпечення внутрішньо переміщених осіб усім необхідним, починаючи від медикаментів і закінчуючи житлом.

Тобто робота з надання соціальних послуг розв'язання проблем внутрішньо переміщених осіб проводиться, але про повне забезпечення всіх потреб переселенців на сьогодні говорити не доводиться.

Система установ соціального захисту населення має ряд проблем, які значною мірою впливають на якість надання соціальних послуг. Серед найбільш суттєвих є не тільки недостатнє фінансування системи державних установ, а і оцінка якості наданих населенню послуг.

У процесі дослідження було встановлено, що делегування органам місцевого самоврядування ОТГ окремих повноважень з надання соціальної допомоги сім'ям ВПО дозволить підвищити якість надання соціальних послуг в цілому та прискорити адаптацію сімей ВПО. На даний час відбувається вдосконалення нормативної бази та впровадження пакету законів щодо розширення повноважень органів місцевого самоврядування та оптимізації надання соціальних послуг.

Проаналізувавши наявну інформацію та опитавши різні вікові групи ВПО у м. Полтава, можна виокремити наступні рекомендації для більш якісного надання послуг ВПО у ОТГ:

- внесення змін до Бюджетного Кодексу України: щодо надання дозволу органам місцевого самоврядування призначати грошову допомогу ВПО із власних коштів територіальної громади;
- внесення змін до Податкового Кодексу України, які б уможливили надання податкових пільг приватним, комунальним та державним підприємствам (автоперевізникам, надавачам готельних послуг, постачальникам продуктів харчування та одягу, аптекам, лікувальним закладам тощо), які надають допомогу вимушеним переселенцям;
- запровадити механізми тимчасового працевлаштування ВПО, а також їх залучення до оплачуваних громадських робіт; запровадити механізм створення робочих місць з частковою компенсацією витрат (дотацією) роботодавцям на заробітну плату вимушеним переселенцям;
- розробити моделі надання в оренду/власність внутрішньо переміщеним особам житла на пільгових умовах;
- постійно проводити широкомасштабну інформаційну кампанію з метою інформування тимчасово переміщених осіб про те, хто, де і яку допомогу їм може надати, включаючи інформування в громадському транспорті про номери телефонів «гарячої лінії» допомоги переселенцям, а також контактів служб, які займаються вивезенням мирних жителів з території бойових дій;

- соціальним службам створити на офіційних сайтах окремий розділ, присвячений нормативно-правовому регулюванню питань, що входять в компетенцію їх відомства, для переселенців (прийняті порядки оформлення документів, накази, рішення, контакти центрів допомоги, зразки документів та ін.), А також інформувати про прийняття таких документів профільні громадські організації та ініціативи, ЗМІ;

- залучати до розробки нормативно-правових актів громадські організації та ініціативи, які займаються питаннями допомоги переселенцям.

Для адаптації ринку соціальних послуг до нових викликів необхідне вивчення специфіки потреб нових клієнтів (ВПО) з метою підвищення ефективності діяльності державних соціальних установ та НДО, якості надання соціальних та соціально-медичних послуг, управління ринком соціальних послуг в умовах кризової ситуації. Також для підвищення ефективності роботи, необхідно використовувати Єдиний інформаційний реєстр даних щодо ВПО, зробивши його не тільки засобом контролю за вимушеними переселенцями, а й у разі його якісного ведення обліку та змістовного наповнення інструментом формування державної політики щодо внутрішньо переміщених осіб.

Вирішенню соціальних проблем вимушених переселенців приділяється особлива увага як центральними органами виконавчої влади, так і місцевими органами самоврядування. Однак, в умовах нестачі бюджетних ресурсів для вирішення цих задач, велике значення має впровадження державно-приватного партнерства як ефективного механізму співробітництва між органами державної влади, органами місцевого самоврядування, приватним сектором та інститутами громадянського суспільства.

Таким чином, незважаючи на те, що в Україні створена необхідна законодавча база, суттєвого вдосконалення потребують механізми її реалізації, причому в умовах фактичного стану збройного конфлікту, серйозних економічних труднощів, обмеженості ресурсів та часових параметрів, адже вимушені переселенці часто потребують негайної

допомоги. За результатами дослідження можна зазначити, що певна частина ВПО, змогла адаптуватися до нових умов: знайшла на новому місці проживання близьких друзів, задоволена своїм становищем на новому місці перебування та не збирається повертатися додому. Водночас майже така сама частина опитаних не знайшла на новому місці проживання друзів, не задоволена своїм становищем та бажає повернутися додому, що свідчить про складності адаптації та інтеграції до життя в нових умовах, у яких вони опинилися не за власним бажанням. Умовами повернення додому виступають «завершення бойових дій», «наявність роботи», «наявність житла», «повернення на Донбас української влади». Проблеми, які постають перед ВПО – отримання соціальних виплат та послуг, пошук житла та працевлаштування до сих пір залишаються пріоритетними.

Значна кількість ВПО потребує комплексного підходу до розв'язання їх проблем. Зокрема, ВПО мають проблеми з відсутності належних умов проживання, безробіття, створення належних умов перебування дітей у дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладах, відновлення документів, недостатньої кількості додаткових місць в дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладах тощо. Зокрема в м. Полтава, розв'язання існуючих проблем потребує розробки та реалізації відповідної програми.

Реалізація Програми сприятиме:

- реалізації регіональної політики у сфері соціального захисту ВПО;
- вирішенні соціально-побутових питань, пов'язаних з організацією тимчасового проживання, медичного забезпечення, працевлаштування;
- отриманні вчасних і якісних адміністративних послуг;
- зменшенні рівня безробіття серед ВПО, зростання професійного рівня;

- створенні сприятливих умов для проживання, навчання та оздоровлення дітей ВПО;
- забезпеченні активного розвитку та діяльності громадських об'єднань ВПО.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Клавдієва К. Д. Роль мотиваційного механізму в процесі інтеграції внутрішньо переміщених осіб до нового соціокультурного середовища. *Інтеграція внутрішньо переміщених осіб на ринку праці України : досвід і проблеми* : тези доповідей круглого столу (26 квітня 2017 року, м. Київ) / упоряд. О. П. Канівець, Л. Г. Новаш. Київ : ІПК ДСЗУ, 2017. 106 с.
2. Ковбаско О.М. Стейкхолдерський підхід у діяльності державної служби зайнятості. *Інтеграція внутрішньо переміщених осіб на ринку праці України: досвід і проблеми* : тези доповідей круглого столу (26 квітня 2017 року, м. Київ) / упоряд. О. П. Канівець, Л. Г. Новаш. Київ: ІПК ДСЗУ, 2017. 106 с.
3. Аналітичний звіт за результатами опитування, ВПО та приймаюча громада. Підготовлено Європейською дослідницькою асоціацією (ERA), 2015. URL:https://cloud.mail.ru/public/3mSh/81srznM6k/ERA_InMind_ВПО%20та%20Оприймаюча%20громада_Листопад%202015_Ukr.pdf. (дата звернення 25.10.2022).
4. Балакірева О. Спектр проблем вимушених переселенців в Україні: швидка оцінка ситуації та потреб. *Вимушені переселенці в Україні : питання термінового та середньострокового реагування*: мат. круглого столу (9 липня 2014 р.). URL: <http://www.uisr.org.ua/news/36/83.html>. (дата звернення 20.10.2020).
5. Балакірева О. Оцінка потреб внутрішньо переміщених жінок та осіб похилого віку в Україні, ГО Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременка. 2015. URL: <http://www.uisr.org.ua/img/upload/files/Settlers%20and%20volunteering.pdf>. (дата звернення 28.10.2020).
6. Балакірева О. Ставлення до переселенців і волонтерської діяльності/ Український інститут соціальних досліджень імені Олександра

Яременка. Забезпечення потреб та дотримання прав внутрішньо переміщених осіб. URL: http://eidos.org.ua/wp-content/uploads/2016/03/Addition-3.-FG_ShortReport_Umbrella.pdf (дата звернення 29.09.2019).

7. Словник-довідник для соціальних педагогів та соціальних працівників / За заг. ред.. А. Й. Капської, І. М. Пінчук, С. В. Толстоухової. Київ, 2000. 260 с.

8. Право соціального забезпечення в Україні : підручник / За заг. ред. С. М. Прилипка, О .М. Ярошенка. Харків : ФІНН, 2009. 434 с.

9. Сень Г.П. Теоретичні аспекти соціальної підтримки як фактора подолання стресу. *Академія праці і соціальних відносин Федерації профспілок України*. 2007. No 2(39). С.30-34.

10. Displaced Persons / International Federation of Social Workers, 2012. URL: <http://ifsw.org/policies/displaced-persons>(дата звернення 10.11.2020).

11. Lai K. Community-based Programme for War-affected Children: the Case of Georgia. *Social Work and Social Policy in Transition*. 2010. Vol. 1, Issue 2.P. 92-118.

12. Політика інтеграції українського суспільства в контексті викликів та загроз подій на Донбасі (національна доповідь) / Лібанова Е. М.,Горбулін В.П., Пирожков С. І. та ін.; за ред. Е.М.Лібанової. К.: НАН України, 2015. 363 с.

13. Міхеєва О., Серода В. Сучасні українські внутрішньо переміщені особи: основні причини, стратегії переселення та проблеми адаптації. *Стратегії трансформації і превенції прикордонних конфліктів в Україні*. Збірка аналітичних матеріалів. Львів: Галицька видавнича спілка, 2015. С.9-49.

14. Доронюк Т., Солодько А. Вироблення політики щодо внутрішньо переміщених осіб в Україні. URL: <http://www.cedos.org.ua/uk/migration/vyroblennia-polityku-shchodovnutrishnoperemishchenykh-osib-v-ukraini>. (дата звернення 6.11.2020).

15. Вимушені переселенці та приймаючі громади: уроки для ефективної суспільної адаптації й інтеграції: наукова доповідь / за ред. канд. соц. наук О.М. Балакіревої; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». Київ, 2016. 140 с.
16. Внутрішньо переміщені особи: від подолання перешкод до стратегії успіху: монографія. О.Ф. Новікова, О.І. Амоша, В.П. Антонюк та ін.; НАН України, Ін-т економіки та пром-сті. Київ, 2016. С. 271-289.
17. Міністерство соціальної політики України. Внутрішньо переміщені особи. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/19168.html>.
18. Фактичний розмір прожиткового мінімуму у червні 2020 року . Міністерство соціальної політики України / URL: <https://www.msp.gov.ua/news/18878.html>.
19. Гуменчук О. Внутрішньо переміщені особи як особливий об'єкт соціальної роботи. URL: https://censor.net.ua/forum/3136166/vnutrshno_peremschen_osobi_yak_osobliviyi_obkt_sotsalno_roboti
20. Реут А.Г. Система державної соціальної допомоги в Україні: сучасні виклики та вплив на бідність. *Демографія та соціальна економіка*. 2015. № 1 (23) С.44-54.
21. Petrini B. Employment and Livelihoods of Sudanese Refugees in Cairo. *Oxford Monitor of Forced Migration*. 2014. Vol. 4, No. 1. P. 51-56. (с. 36, 38-39).
22. Будник О., Карелін С., Корнилюк С. Звіт за результатами комплексного дослідження забезпечення потреб та дотримання прав внутрішньо переміщених осіб, березень 2016, 42 с. URL: http://www.ombudsman.gov.ua/files/alena/!IDP_Report_CPSA.pdf. (дата звернення 05.10.2022).
23. Сидоренко С. В. Соціально-культурна адаптація: глобальний аспект. *Культура народів Причорномор'я*. 2005. № 68. С. 163-167.

24. Хутка С. Соціальна адаптованість особистості: концептуалізація Поняття. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2007. № 2. С. 164-175.
25. Бурбело О. Р. Соціальна адаптація іммігрантів в іноетнічному середовищі: поняття та сутність. 2009. С. 34-43.
26. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі: навч. посіб. Київ.: Центр навчальної літератури, 2009. 208 с.
27. Блінова О. Проблема психологічного здоров'я мігрантів. *Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія*. 2009. №14. С. 55-62.
28. Права людини в Україні – 2015. Доповідь правозахисних організацій / За заг. ред.: А. П. Бущенко, О. А. Мартиненка / Українська Гельсінська спілка з прав людини. Київ: КИТ, 2016. 260 с.
29. Звіт національної системи моніторингу ситуації з внутрішньо переміщеними особами. Червень 2023 р. URL: https://iom.org.ua/sites/default/files/nms_round_17_ukr_web.pdf (дата звернення 10.11.2022).
30. Соціально-демографічні характеристики домогосподарств в Україні . Статистичний збірник . Державна служба статистики України. Київ, 2020.
31. Рівень зайнятості за статтю, типом місцевості та віковими групами. Державна служба статистики України, 2022 р. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/rp/eans/znsmv2020_u.xls (дата звернення 10.04.2023).
32. Слезанська Г. І., Горішна Н. М. Діяльність фахівця із соціальної роботи з надання соціальних послуг населенню у територіальній громаді. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2016. № 12. С. 113-118. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpkhist_2016_12_26 (дата звернення 27.10.2022).
33. Кравченко М. В. Механізми децентралізації соціальних послуг в Україні. *Демократичне врядування*. 2014. Вип. 14. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2014_14_8

34. Оцінка існуючих моделей та практик соціальної роботи та соціальних послуг на рівні громади. Компанія Oxford Policy Management (Великобританія) та Партнерство «Кожній дитині» (Україна), 2017. URL: <http://www.p4ec.org.ua/upload/education/library/1512630861.pdf> (дата звернення 28.10.2022).

35. Департамент соціального захисту населення Полтавської міської ради. URL: <https://mariupolrada.gov.ua/department/departament-socialnogo-zahistu-naselennja-mariupolskoi-miskoї-radi> (дата звернення 26.10.2022).

36. Дудінська Г. Децентралізація. Що таке соціальні послуги. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/columns/12073> (дата звернення 20.10.2020).

37. Департамент соціального захисту населення Полтавської міської ради. URL: <http://archive.marsovet.org.ua/articles/show/menu/3967> (дата звернення 17.10.2022).

38. Центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді. URL: <https://mariupolrada.gov.ua/page/centri-socialnih-sluzhb-dlja-sim'i-ditej-ta-molodi> (дата звернення 15.10.2022).

39. Територіальні центри соціального обслуговування. Офіційний сайт міської ради м. Полтава. URL: <https://mariupolrada.gov.ua/page/teritorialni-centri-obslugovuvannja> (дата звернення 12.02.2022).

40. Міхеєва О. Ю. Соціально-правова підтримка сімей вимушених переселенців. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 11: Соціальна робота. Соціальна педагогіка.* 2018. Вип. 24(1). С. 88–95. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_011_2018_24%281%29__15

41. Кобзева І. М. Інтеграція внутрішньо переміщених осіб у приймаючі громади: виклики та реалії сьогодення. *Українське суспільство в умовах війни: виклики сьогодення та перспективи миротворення: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Полтава, 15 червня 2018 р.* Полтава: ДонДУУ, 2018. 331 с. URL: <https://dsum.edu.ua/wp->

content/uploads/2018/06/%D0%B7%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA-% (дата звернення 28.10.2022).

42. Звіт за результати аналізу проблем внутрішнього переміщених осіб в об'єднаних територіальних громадах. 2017-2018 рр. URL: https://radnyk.org/reports/problematic_idps/problematic%20issues%20related%20to%20IDPs%20in%20ATC%20report_radnyk_ukr.pdf (дата звернення 24.03.2022).

43. Трубавіна І. М. Створення соціальних умов для реалізації прав сім'ї, збереження сімейних стосунків, сімейних цінностей щодо сімей з числа внутрішньо переміщених осіб. *Традиційна культура в умовах глобалізації: родинні цінності і трансляція соціокультурного досвіду поколінь*. Матеріали науково-практичної конференції (20–21 травня 2016 року). Харків: «Точка», 2016. С.276-280.

44. Формування державної політики щодо внутрішньо переміщених осіб в умовах системних криз в Україні. Т. 3 : моногр. / за заг. ред. О. В. Балуєвої; Донецький державний університет управління. Кривий Ріг : Вид. Р. А. Козлов, 2018. 140 с.

45. Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю : Закон України від 21.06.2001. № 2558-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 42. Ст.213. Дата оновлення: 17.01.2019.

46. Горішна Н. Сучасні тенденції розвитку соціальної роботи та підготовки соціальних працівників. *Social work & Education*. 2017. 4 (2). С. 8-22.

47. Забезпечення потреб та дотримання прав внутрішньо переміщених осіб. URL: http://eidos.org.ua/wp-content/uploads/2016/03/Addition-3.-FG_Short-Report_Umbrella.pdf (дата звернення: 08.04.2022).

48. Наказ Мінсоцполітики за № 1296 від 04.11.2016 р. «Про затвердження Методичних рекомендацій із розроблення положень про структурні підрозділи з питань соціального захисту населення місцевих

державних адміністрацій». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1296739-16#Text> (дата звернення 12.04.2022).

49. Громадянське суспільство України : політика сприяння та залучення, виклики та трансформації : аналіт. доп. / за заг. ред. О. А. Корнієвського, Ю. А. Тищенко, В. М. Яблонського. Київ : НІСД, 2019. 512 с.

50. Дубич К. В. Механізми державного управління соціальними послугами : зарубіжний досвід та українські реалії : монографія. Київ : Вид-во НАДУ при Президентіві України, 2015. 386 с.

51. Гребя Р. В. Механізми реформування системи соціальних послуг в умовах децентралізації влади в Україні : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25. 00. 02. / Харків, 2018. 20 с.

52. Будник О., Карелін С., Корнилюк С. Звіт за результатами комплексного дослідження забезпечення потреб та дотримання прав внутрішньо переміщених осіб. Березень 2016. 42 с. URL: http://www.ombudsman.gov.ua/files/alena/!IDP_Report_CPSA.pdf (дата звернення: 20.10.2022).

53. Внутрішньо переміщені особи : від подолання перешкод до стратегії успіху : монографія. / О. Ф. Новікова, О. І. Амоша, В. П. Антонюк та ін.; НАН України, Ін-т економіки та пром-сті. Київ, 2016. С. 271-289.

54. Типове положення про центр надання соціальних послуг. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/177-2020-п>. (дата звернення 23.04.2023).